

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 1 kr. 50 öre.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1913 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmärningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Fil. Kand. J. E. NILSSON såsom redaktionssekreterare.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1912.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

Hjalmar Haralds, »Krigsdepartementens chefer.»

P. O. Grånström, Till historien om Anders Danielsson, riksdagsmannen för tjugusju härad. En studie öfver kumuleradt mandat vid ståndstidens riksdagar.

Lage Staël von Holstein, Tvenne konferenser. Folkrättsinstitutet i Kristiania, Interparlamentariska Unionen i Genève.

Litteratur.

Strödda meddelanden.

”Krigsdepartementens chefer.”

Af

Fil. Dr. Hjalmar Haralds.

Det svenska statsrådets ledamöter gruppera sig i afseende på sina funktioner i 5 klasser.

I. Statsministern enligt R. F. § 5 »statsrådets främste ledamot».

II. »Ministern för utrikes ärendena», chef för utrikesdepartementet, enligt R. F. § 34 tillika med statsministern innehafvande rikets högsta värdighet, en formell rangställning grundad på de båda funktionernas historiska utveckling ur tvenne af de höga riksämbetena, riksdrotset och rikskanslers, hvilken ju för utrikesministerns vidkommande har sin reala motsvarighet i den undantagsställning en utrikesminister gärna intager gentemot sina kolleger med på inrikes ärenden riktade funktioner.

III. »Krigsdepartementens chefer», hvilka med chefskapet för respektive landt- och sjöförvarsdepartementen enligt R. F. § 6 förena funktionen af »konungens rådgifvare i kommandomål» för armén och flottan.

IV. Öfriga departementschefer.

V. »Statsråden utan departement».

Ändamålet med denna uppsats är att påpeka vissa af rådgifvareskapet i kommandomål betingade faktorer, som skapa en statsrättslig särställning för »krigsdepartementens chefer».

Kommandomålen definieras i R. F. § 15 (förut i § 7) såsom »sådana, som Konungen i egenskap af högste befälhafvare öfver krigsmakten omedelbarligen besörjer», således efter gängse språkbruk utöfningen af en *militär* funktion.

Detta bestyrkes af §'s följande innehåll. Vid menings-
skiljaktighet mellan konungen och hans rådgifvare i kommando-
mål, om »de företag Konungen besluter» af hans rådgifvare i
kommandomål befinnas vara af en vådlig riktning eller omfattning,
eller grundade på ovissa eller otillräckliga medel att dem utföra,
tillstyrke han jämväl, att konungen ville kalla till ett krigsråd
däröfver, tvenne eller flere af de närvarande högre militära ämbets-
män; konungen dock obetaget, »att å denna tillstyrkan, där den
bifalles, å krigsrådets till protokoll anförda tankar göra det afseende,
honom godt synes.»

Således: kommandokonseljen suppleras genom ett krigsråd af
två à tre högre militärer; däraf torde den slutsatsen vara ofrån-
komlig, att den sakkunskap, som ordinariter finnes ionseljen
representerad af konungens rådgifvare i kommandomål, förutsattes
vara af militär art, ty det sättes icke ifråga, att vådligheten af
företagens riktning eller omfattning eller otillräckligheten af
medlen till deras utförande skall bedömas af tillkallade politiske
och finansiella sakkunnige, hvilket ju själfva ordalagen eljest
kunde synas ge en viss hemul för.

Dylika öfverväganden höra enligt sakens natur hemma i stats-
rådet, konungens ordinarie rådkammare, gentemot hvilken kom-
mandokonseljen enligt R. F. § 7 intager en undantagsställning,
och grundlagen har R. F. § 13 en särskild bestämmelse för be-
handling af dylika, när de gälla själfva afgörandet om krig och fred.

En tolkning af R. F. § 15 därhän, att konungen vid afgöran-
det af dessa militära ärenden skall i vanliga fall kunna rådås af
en icke fackman och endast på dennes tillskyndan af tillkallade
militära rådgifvare innebär ju en deductio in absurdum. Konungen
blefve ju då sin egen militära rådgifvare och ett dylikt allena-
styrande kan det väl icke ha varit 1809 års grundlagsstiftares
mening att etablera.

Mén en dylik tolkning uteslutes f. ö. af historiska grunder.
Genom § 15 har 1809 i grundlagen upptagits en förutvarande
praxis, ty i föregående grundlag, 1772 års R. F. jämte Förenings-
och säkerhetsakten, finnes ingen bestämmelse om dem.

Denna praxis innebär, att kommandomålen handlades af mili-
tära ämbetsmän, *generaladjutanter* för respektive armén och flottan,

hvilkas funktioner vid genomförandet af den vid 1840 års riksdag antagna departementalreformen genom generalorder af den ^{16/5} 1840 ¹⁾ öfvertagas af krigsdepartementens chefer i egenskap af rådgifvare i kommandomål. Tillika erhöilo dessa till sitt biträde de af officerare bestående respektive landt- och sjöförvarsdepartementens kommandoexpeditioner, hvilka ersatte generaladjutantsexpeditionerna.

Kommandomålen historiska upprinnelse är § 19 i 1772 R. F., som gaf åt konungen högsta befälet öfver krigsmakten, hvilket han under frihetstiden utöfvat med råds råde, d. v. s. gemensamt med rådet med möjlighet att öfverröstas. En konsekvens af den sistnämnda anordningen var, att befälsärendena rörande krigsmakten bereddes till afgörande i rådet på vanlig väg genom respektive kollegier. ²⁾

Efterhand utskildes under Gustaf III utöfningen af högsta befälet öfver krigsmakten ifrån de vanliga regeringsärendena. Men 1786 öfverlämnades åt generalmajoren J. K. Toll funktionen såsom konungens förste generaladjutant med vidgad befogenhet ända till rätten att inför konungen föredraga militära ärenden med uttryckligt undantag för befordringar. Det var ett led i den extraordinära förvaltning, som konungen för sina politiska planers verkställande upprättade vid sidan af kollegierna, och innebar för Toll närmast en yttre rangställning, som skulle sätta honom bättre i stånd att utöfva den myndighet han redan förut realiter innehade inom krigsstyrelsen. ³⁾

Efter Tolls iråkade onåd under ryska kriget indrogs ämbetet i ett bref till krigskollegium af den 3 maj 1790, och den 20 oktober samma år utfärdades instruktion för »Kongl. Maj:ts tjenstgörande General Adjutant». Enligt denna instruktion utnämde konungen vid hvarje veckas början den af dess generaladjutanter, hvilken

¹ E. LEIJONHUFVUD. Några anteckningar om generaladjutantsbefattningarna under 1790—1840. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift 1912, h. 15 och 16 s. 427.

² REUTERSKIÖLD. Kommandomålen i Nordisk familjebok. Jfr. samme författares: Om kommandomål och högsta befälet öfver krigsmakten, Statsvetenskaplig Tidskrift 1900.

³ ODHNER. Gustaf III., WADSTRÖM. Gustaf III och klassutjämningen, Det Nya Sverige 1911 s. 259 ff.

under loppet af samma vecka eller så länge konungen ansåg det nödigt skulle förrätta generaladjutantsämbetet. Han skulle därvid njuta biträde af de konungens öfver- och stabsadjutanter, som konungen därtill utsåg. Till tecken af det befäl han i konungens namn förde, öfverlämnades till honom af konungen en stålblå, med guldkronor beströdd käpp med guldknapp och doppsko.

Hans åligganden voro: att »på Kongl. Maj:ts Lever elier vid andra tillfällen Kongl. Maj:t sådant tillåter presentera de officerare, som åstunda blifva föreställde för Hans Majestät», att noga genomgå de till honom från hvarje regemente och kår inom armén insända kvartalsförslag och »ifall något Regemente eller Corps däraf skulle finnas icke vara i sådant tillstånd, som vederbör, eller någon oordning sig dervid hafva insmygt», anmäla förhållandet hos Kongl. Maj:t och vederbörande statssekreterare för krigsärendena, att såsom högste befälhafvare öfver garnisonen »förordna om alla Wackter och Commenderingar»¹ o. s. v.

Genom »nådiga tilläggningar vid instruktionen» erhöll generaladjutanten ökade befogenheter, som befäste hans ställning såsom *central* instans för arméen. Han skulle halfårsvis till Kongl. Maj:t ingifva sammandrag af inkomna rapporter från fördelningarna samt ägde från krigsexpeditionen erhålla underrättelse om afsked, tjänstbyten och befordringar och från kanslikollegium ett exemplar af utkomna förordningar.

Generaladjutanten förordnades hädanefter för längre tid än en vecka, i samband hvarmed han erhöll en expedition med egen lokal och fast anställd personal och erhöll säté och stämma i konseljen, då militära ärenden där förekommo.

Gustaf IV Adolf återställde genom en ny instruktion för generaladjutanten af 1 november 1796 ordningen af 1790 med täta generaladjutantsombyten. Intressant för ämbetets vidare utveckling är bestämmelsen om åliggandet för generaladjutanten att uti allt hvad som rörde arméns tjänstgöring och exercis »mottaga Konungens bud och befallningar samt dem vederbörande till efterrättelse meddela».

¹ LEIJONHUFVUD s. 403 ff.

Detta är ju ett slags afgränsning af särskilda «kommandomål». —

Därjämte skulle generaladjutanten tillse, att Kongl. Maj:ts genom honom gifna order noga efterlefdes.

Han hade vidare till uppgift att föreslå modell till uniforms-förändringar, hvilken dock skulle fastställas af Kongl. Maj:t genom krigsexpeditionen, att föra anciennitetsrulla öfver armén och journal öfver alla de order, som på konungens befallning utfärdades rörande tjänstgöringen och exercisen inom armén.

Genom en förordning af den 6 november 1804 gjordes en bestämd boskillnad mellan generaladjutantsgraden, som endast skulle tilldelas öfverstar och väl i realiteten endast innebar en med särskild uniform förenad rangförhöjning för dylika, och *funktionen* af generaladjutant för armén eller flottorna, hvartill »en och ömsom» af generaler och amiraler skulle utses, och hvilken icke hädanefter skulle medföra bärandet af generaladjutantsuniformen.

Vid krigskollegii omorganisation af den 4 april 1805 insattes generaladjutanten i presidentdepartementet, som skulle handlägga militära mål, som erfordrade skyndsamhet och hemlighet, och vid detta departements indragning den 19 mars 1811 erhöll i stället generaladjutanten befogenhet att, när så erfordrades, öfvervara krigskollegii sessioner och deltaga i öfverläggningar och beslut för att åstadkomma mera sammanhang i de ekonomiska krigsärendenas gång.

Genom en generalordér af den 7 mars 1808 uppdelades den landtmilitära generaladjutantsbefattningen i tvenne, befälhafvande generaladjutanten i Stockholm och konungens *tjänstgörande generaladjutant för expeditionen*. I detta ämbete ha vi således det faktiska historiska underlaget för den institution, som rättsligen fixerades i 1809 års R. F. § 15.

»Kommandomål må konungen afgöra i närvaro af den tjänsteman, åt hvilken Konungen allmän befattning därmed uppdragit. — — —»

14 dagar efter regementsförändringen 1809 förenades hos Adlercreutz väl såsom ett slags militärdiktatur de båda ofvan nämnda generaladjutantsbefattningarna under namn af *tjänstgörande generaladjutant för armén*. Genom Kongl. bref af 1810 stadgades,

hvad i fredstid skulle förstås med kommandomål och således tillhöra generaladjutantens icke statssekreterarens för krigsärendena handläggning.

1818 skildes definitivt befälet öfver Stockholms garnison från generaladjutantsämbetet, sedan det under en öfvergångstid än utöfvats af en befälhafvande generaladjutant än af öfverståthållaren.

Genom Kongl. bref af den 26 februari 1811 uppfördes på generalstabens stat en *generaladjutant för armén* och en *generaladjutant för flottorna*. Adlercreutz fungerade som bekant sedermera under både tyska och norska fälttågen såsom Karl Johans generalstabschef. Och sedermera har generaladjutanten för armén fungerat som generalstabens chef, hvilken funktion öfvertogs af chefen för landtförvarsdepartementet, som bibehöll denna funktion ända till 1873, då i samband med generalstabens sättande på stat-en särskild generalstabschefsbefattning inrättades.

Som man ser äro traditionerna för konungens rådgifvare i kommandomål, enligt hvad som ligger i sakens egen natur, utslutande militära. Och dessa traditioner ha ju fortsatts äfven efter 1840 genom »krigsdepartementens chefers» utöfvande af chefskapet för respektive generalstaben och — understundom — flottans stab.

Hvad som skedde genom 1840 års reform innebar, att det civila krigsministerämbetet, statssekreterarens för krigsärendena, uppdelades på tvenne statsråd och departementschefer för respektive armén och flottan, i likhet med den tudelning, som redan existerade beträffande kommandomålen, hvarjämte rådgifvareskapet i kommandomål för hvardera departementet sammanslogs med departementschefsbefattningen. Detta motiverade (enligt Naumann s. 219 ff.) konstitutionsutskottet 1834 på följande sätt: »förvaltning och verkställighet, medel och utföring äro vanligen, fastän utan behof af sammanblandning, inbördes så förbundna, att, om enhet och kraft skola väntas, rådgifvarekallen i både regerings- och kommandoärenden måste utöfvas af samma ämbetsmän, hvilket grundlagen icke förbjuder, utan snarare tyst medgifvit genom stadgandet i 34 § R. F., att statsråd ej må bekläda annat *civilt ämbete*.» — Detta hade tillämpats, när t. ex. Adlercreutz och generalamiralen Puke med konsultatitv statsrådsämbete förenat generaladjutantsbefattningarna för respektive armén och flottorna. —

Mot den tolkning af detta förfarandes rättsliga innebörd så, att det möjliggjorts af generaladjutantsskapets natur af icke civilt (utan således militärt) ämbete, torde logiskt ingen invändning kunna göras; när grundlagen icke uteslöt militära ämbeten från förening med statsrådsämbetet, torde själfklart inga legat närmare till hands än generaladjutantsämbetena.

Fast står således, att själfva det konstitutionsutskott, som förklarade departementalreformen hvilande, förklarar med den auktoritet dess ställning som grundlagsvårdare måste gifva det, befattningen med kommandomålen vara en icke civil, d. v. s. en militär funktion.

* * *

Af ofvanstående torde få anses följa, att den befattning med kommandomål, som, upptagen ur gällande förvaltningspraxis, af 1809 års R. F. omgärdades med konstitutionella garantier och genom 1840 års departementalreform förenades såsom en särskild funktion med krigsdepartementens chefs ämbeten, är af rent militär natur. Konsekvensen häraf blir, att vid besättande af nämnda ämbeten måste hänsyn tagas till vederbörandes förmåga att fullt ut fylla äfven denna funktion. Såsom kompetensvillkor för nämnda tvänne statsrådsämbeten tillkommer således utom de allmänna kvalifikationerna militär skicklighet stor nog att kunna fylla nämnda kvalifikationer. Denna skicklighet kan apriori icke antagas innehafvas af andra än officerare vid respektive armén och marinen, som styrkt den genom utöfning af högre befäl eller stabstjänst. I praktiken torde man väl få stanna ungefär lägst vid öfverste-graden liksom för de gamla generaladjutanterna. Naturligtvis finnes intet i grundlagens anda, som binder denna kompetens vid en regelrätt officerskarriär. En lord Clive, som ifrån den civila tjänstemannabanan genom omständigheternas makt kom att föra Ostindiska kompaniets härar, skulle naturligtvis, om han varit infödd svensk man, kunnat utan kränkning af grundlagen utnämnas till konungens rådgifvare i kommandomål, men icke en annan civilist, som icke på något sätt styrkt sin kompetens att utöfva detta rådgifvareskap.

Att grundlagen icke uttryckligen påbjuder, att en militär skall utnännas, ändrar ej saken. Författningen skall ej af offentliga myndigheter tolkas advokatoriskt så, att man slinker förbi det, som det ej »finnes skriftligt på». Hvarje paragraf bör tolkas så, att det ändamål lagstiftaren genom paragrafen sanktionerat nås, ej på annat sätt, och detta ändamål måste finnas ut ur paragrafens ordalydelse eller på historisk väg, om ordalydelsen ej uttömmande anger det, utan hänvisar på ett historiskt faktum. Exempel härpå är R. F. § 46, som bjuder: »Ingen generalguvernör inom riket må hädanefter förordnas.»

Denna paragraf blir förklarlig endast genom att ses i historiskt sammanhang. Vid stiftandet af 1809 års R. F. var fältmarskalken Johan Christofer Toll generalguvernör öfver Skåne och förenade med öfverbefället öfver trupperna därstädes en viss diktatorisk myndighet öfver den civila förvaltningen. Det är återupprepadet af något dylikt 1809 års R. F. ville förhindra. Med en ren bokstafstolkning skulle man kunna komma till absurda konsekvenser. R. F. § 46 förbjuder lika litet att tilldela en militär befälhafvare civil myndighet som § 6 att utnämna en civil till chef för något af krigsdepartementen. Om man hölle sig till en ren bokstafstolkning, vore det således möjligt att utrusta chefen för I. arméfördelningen med just den myndighet Toll såsom generalguvernör utöfvade, bara man undveke titeln generalguvernör. Men bokstafstolkningen är naturligtvis lika orimlig i båda §§, i ingendera *utsäges* uttryckligen hvad som är det afgörande ändamålet med bestämmelsen, utan vederbörande § utgår från (§ 6 medelbart genom § 15) ett historiskt faktum, som å ena stället rättsligt *accepteras*, å det andra *negeras*.

Om *lämpligheten* af civila försvarsministrar har icke varit meningen att yttra sig i denna rent *statsrättsliga* undersökning, endast om *grundlagsenligheten*. Lagligt kan en sådan reform, som bryter en alltsedan 1840 års departementalreform — med undantag för det tvifvelsutän olagliga utnämmandet af en fortifikationsofficer till chef för sjöförsvarsdepartementet — iakttagen grundlagsenlig praxis, icke ske utan efter föregående grundlagsändring, som skiljer befattningen med kommandomålen från föreningen

med skötseln af öfriga militära regeringsärenden eller åtminstone icke gör den obligatorisk.

Har en anordning ägt rum i strid mot grundlagens mening, bör naturligtvis ovägerligen öfverensstämmelse mellan grundlag och praxis åvägbringas. Det skedda kan icke göras ogjordt, men kvar står i alla händelser rättskrafvet, att hvad som är grundlagsvidrigt omedelbart skall upphöra. Kommer detta af politiska skäl icke att uppfyllas, så är däreft att önska, att öfverensstämmelsen mellan grundlag och praxis aflägsnas genom en grundlagsändring.

I alla händelser torde det vara att förvänta, att en dylik sker i samband med den nya departementalreformen, så att icke anordningen med civil krigsminister, som genom den i utsikt ställda sammanslagningen af försvarsdepartementen torde kunna förväntas blifva i det närmaste åtminstone permanent, kommer att förenas med utöfningen af ett rådgifvareskap i kommandomål, som han enligt gällande grundlag och sundt förnuft icke kan utöfva.

Till historien om Anders Danielsson, riksdagsmannen för tjugosju härad.

En studie öfver kumuleradt mandat vid ståndstidens riksdagar.

Af

Docenten P. O. Gränström.

Så länge ännu svenska folkets andel i statsmakten utöfvades af »Riksens Högloflige Ständer» — »Wi Efterskrifne Svea Rikes Ständer, Grefvar, Friherrar, Biskopar, Ridderskap och Adel, Prästerskap, Borgerskap och Menige Allmoge, som nu, å egna och hemmavarande Medbröders vägnar, till Allmän Riksdag församlade äro» — ägde rikets valkretsar den rättigheten att efter godtfinnande, två eller flera, förena sig om gemensam »riksdagsfullmäktig». Där så skedde, skapades hvad man torde kunna kalla ett «kumuleradt mandat».

Om karaktären af detta kumulerade riksdagsmandat — hvilket in praxi öfvergick från undantag till regel — synes för närvarande råda vissa alldeles oriktiga föreställningar; åtminstone att döma af hvad som just nu läres och inläses i så godt som alla de skolor, där svensk historia studeras. I de flesta af våra läroböcker i svensk historia berättas det något om den store oppositionsledaren i bondeståndet på Karl Johans tid, »ANDERS DANIELSSON från Älfsborgs län»¹, och bl. a., att han till slut representerade icke mindre än 27 härad — men i somliga äfven, att han till följd af denna hopade representation ägde 27 röster, när det kom till votering i ståndet. Denna uppgift om röstetalet är emellertid ett eklatant misstag²; och det är alltså anledning att när-

¹ Född den 12 jan. 1784 i Bondarp, Gingri socken och As härad, riksdagsman 1809–35, första gången för Ås, Gäsened och Kulling, bankofullmäktig 1811–23, sedan direktör vid »Riksens Ständers Låne-Contor» i Göteborg, död i Surte den 22 april 1839.

² I sin förträffliga modernisering af ODHNERS klassiska svenska historia har K. G. WESTMAN i fråga om Anders Danielsson gjort det tillägget:

mast till behandling upptaga den sidan af det kumulerade mandatet, som rör förhållandet mellan representationsrätt och rösträtt.

Ordet må då först lämnas åt RO 1810, af hvilken man ju kan ha rätt att vänta nödiga föreskrifter i ämnet. Dess 53 § yttrar också:

»Vid omröstningarne . . . beräkne hvarje Ledamot blott en röst, änskönt han och vore Fullmäktig för flera till val berättigade Corporationer.»

Här proklameras utan undantag principen om *lika rösträtt* för riksdagsmännen inom alla stånd, och genom grundlagens eget vittnesbörd förvisas alltså fenomenet »Anders Danielsson med 27 röster» till drömmarnas värld¹.

Af många praktiska skäl hade naturligtvis omröstning med graderad skala efter antalet mandat varit en ren orimlighet. Äfven utan en sådan röstmakt var Anders Danielssons inflytande i bondeståndet utomordentligt, huru mycket mera då med 27 röster! Systemet kunde ju också ha ledt därtill, att några få ledamöter med mångdubbla mandat ingått farliga koalitioner, usurperande bondeståndets hela maktpart vid riksdagen. Och hur skulle det gått till i utskotten? Där hade 1823 ståndsomröstningen afskaffats och gemensam votering införts. Att Anders Danielsson skulle medföra sina 27 röster äfven till alla de utskott och delegationer, i

»Han var en stor bondehöfding, som på grund af sin klokhet och fyndighet åtnjöt så stort anseende, att han inom sitt stånd företrädde ej mindre än 27 härad och hade 27 röster, hvarje härad hade nämligen rätt att antingen sätta in en egen riksdagsman i bondeståndet eller förena sig med andra härad om en fullmäktig.» (Odhner-Westman, Fäderneslandets historia för realskolan II s 267).

I den ett år senare (1909) utkomna »Sveriges historia för realskolan» af C. GRIMBERG — en förtjänstfull läsebok, innehållande i pregnant språk ungefär allt, hvarmed en god och kunnig lärare plågar spåcka den logiska och systemsäkra framställningen hos Odhner — yttras i förevarande sak ungefär detsamma som hos Westman men med ett ytterligare tillägg: »Alltså satt Anders Danielsson ensam inne med 27 röster eller omkring $\frac{1}{6}$ af hela röstetalet i bondeståndet» (V s 496). En ny lapsus calami! Danielsson var icke den ende med kumuleradt mandat, och satt han inne med 27 röster, så gällde naturligtvis också för de öfriga ett röstetal efter graden af kumulation. Då primärvalkretsarnes antal var 321 — om nämligen deras antal sattes lika med tingslagens, hvilket är ungefär riktigt — och alla skulle vara på något sätt representerade, blir Danielssons numeriska vikt i voteringen ej $\frac{1}{6}$ utan blott $\frac{27}{321}$ eller i rundare tal $\frac{1}{12}$, när alla deltog.

Post scriptum har upptäckts, att samma felaktiga uppgift tidigare (1903) finnes hos HANS LARSSON, som förmenar, att det var »på detta sätt» Danielsson fick så mycket att säga vid riksdagen (Sveriges historia i dess sammanhang med Norges och Danmarks jämte notiser ur världshistorien, s. 175.)

¹ Hos adeln var en graderad rösträtt omöjliggjord redan därigenom, att intet kumuleradt mandat kunde förekomma: den som i egenskap af hufvudman innehade den egna ättens säte och stämman, kunde ej tillika vara fullmäktig för annan ätt, och ingen kunde vara fullmäktig för mer än en ätt (RHO § 12). Härmed torde böra sammanställas det stadgandet, att adelsman, som var riksdagsfullmäktig i annat stånd, icke kunde samtidigt intaga säte och stämman på riddarhuset (RHO § 7 mom. 8)

hvilka han hvar ledamot, kunde väl dock ej tänkas; hvadan alltså en hel Anders Danielsson i bondeplenium fått omväxla med en tjugusjundedels Anders Danielsson i utskotten! Slutligen, hvilken våda skulle icke, rent politiskt sedt, ha uppstått genom en dylik röstskala; huru mycket lättare skulle icke regeringen kunnat bortköpa en besvärlig opposition eller tillköpa sig en medhållande majoritet!

Något sådant omröstningssätt har förvisso ej heller någonsin varit brukligt. Det är gifvet, först och främst därigenom, att redan i början af frihetstiden — den svenska riksdagens fullbordan! — formerna för beslut och votering fastslogos på det sätt, som allt därefter kom till användning under ståndsregimen; RO 1723 hade i ämnet följande stadgande (§ 16):

»Uti Adels-ståndet har hvar Familie en röst; Uti Preste-Ståndet hvar Biskop, Superintendent eller Consistorii Fullmäktig en röst, och hvar Prestman en röst; Uti Borgare-Ståndet hvar Fullmäktig en röst, och i Bonde-Ståndet äfven hvardera af dess Ledamöter en röst Är någon Fullmäktig för flera, som Säte och Stämma äga, den må ändå ei mer än en röst hafva»¹.

Och för den äldre tidens vidkommande torde ej kunna talas om något verkligt omröstningssystem.

Men den anförda bestämmelsen i RO 1723 — såväl som den motsvarande i RO 1810 — med dess koncessiva satsfogning låter skymta ett visst erkännande af att ett annat förhållande låte sig tänka. Det förefaller, som om man nu 1723, sedan riksdagen blifvit en själfständig makt och i allting ordentliga beslut måste fattas samt konungen ej längre i något ämne ägde välja mellan ständens resolutioner, ansett det nödvändigt lagfästa hvad som för oss är själfallet², nämligen att inom folkrepresentationen alla dess medlemmar skola vara precis lika berättigade.

Samtidigt med att riksens ständer blefvo »maktägande» i verklig mening, upphäfdes klassindelningen å riddarhuset. I stället för att rätten till säte och stämma för adelns stora massa förut varit af tvifvelaktigt värde i förhållande till den därmed förbundna kostnaden, så blef denna rätt nu en dubbelt värdefull familjebesittning³. Och detsamma kan, mutatis mutandis, sägas om de ofrälse ständens valkretsar. Men denna representationsrätt kunde utnyttjas antingen genom egen riksdagsman — hos adeln hufvudmannen

¹ Adeln hade för sin del redan i 1720 års interimistiska RHO fastslagit den lika rösträtten: »Ingen får vid voteringar inläggja mera än ett votum, fast han af flere vore befullmäktigad», säger dess 14 §.

² I fråga om kyrkomöte, landsting, stadsfullmäktige, kommunalfullmäktige och kommunalnämnd samt kyrkofullmäktige, kyrkoråd och skolråd är dock ledamöternas lika rösträtt uttryckligen angifven i vederbörande förordning.

³ Talet om att adeln skulle »agera per deputatos» afvisades nu med all möjlig skärpa — en för adelns politiska framtid ödesdiger hållning!

eller närmast berättigade ätteman¹ — eller genom att fullmakt öfverlämnades: hos adeln åt medlem af annan ätt, hos de ofrälse stånden åt en riksdagsman för annan valkrets. Den tanken behöfde då ej ligga så fjärran, att en riksdagsman skulle i sitt stånd utöfva rösträtt för så många valkretsar, som han representerade². Och det var den tanken, som stiftarna af RO 1723 ej ville veta af och mot hvilken de ansågo nödigt att gardera sig.

Det fanns verkligen också speciell anledning till bestämdt afgörande af denna fråga för framtiden, i ty att man i borgareståndet ville praktisera ett omröstningssystem med graderad skala efter antalet representerade städer. Härpå skulle ju en sådan stad som Stockholm blifvit lidande, enär den representerades af flere fullmäktige. Snart inkom också till adeln (!) ett memorial från Stockholms fullmäktige i borgareståndet med klagomål öfver den »stridighet som i Bårgare-Ståndet upkommit, att man velat räkna rösterna uti voteringar icke efter antalet af Personerne, utan allenast efter Städerna, så at hvar Stad, men intet hvar Fullmäktige skulle äga votum. På hvilket sätt Stockholm icke skulle få flera stämmor och röster än någon af de minsta Städerna i Riket».

Landtmarskalken föreslog själf det uttalande, som af adeln gjordes i ämnet, nämligen att man måtte förfara på samma sätt, som man dittills i sju månader hade gjort, och att »huru härmed framdeles förhållas skall, lemnas, i fall de ey sielwva komma öfverens derom, till Deputation öfver Riksdags-Ordningen, hvarefter sådant sedan kommer att afgöras uti Ståndens plenis». Han påpekade slutligen, att städerna i Holland »hafva röster efter som de contribuera til». Sedan en deputation med detta utlåtande afgått till präste- och bondestånden och dessa anslutit sig till adelns mening, affärdade dessa tre stånden »adsocierade» deputerade till borgarståndet med hemställan, om icke saken borde lämnas åt den nämnda deputationen öfver RO och om icke Stockholms fullmäktige »måge framgient och in til dess decisum vid Riksdags-Ordningen genom ständerna giöres . . . niuta viritim hvar sit votum». Borgareståndet samtyckte, ehuru något knorrande förspordes öfver stockholmarnas tilltagsenhet och oformliga »processuale».³

I själfva verket hade redan vid riksdagen 1720 åtminstone vid

¹ Själfskrifvenhet för viss person inom ätten lagfästes först genom RHO 1762 men var praxis. Att representationsrätten *blott* vore en rättighet, som äfven kunde lämnas obegagnad, blef alltmer den allmänna meningen och går som en röd tråd genom RHO 1762, hvilken mestadels utgör en konfirmation af rådande praxis. Men denna praxis var i strid med rätta meningen i RO 1723, som säger (§ 7): »Utaf Ridderskapet och Adelen *infinner* sig en af hvar Ätt, som Familjens Säte och Stämman hafva skal.»

² Jfr vår fullmaktsröstning vid kommunala val!

Hos adeln förhindrades väl hvarje slags kumulation af mandat genom bestämmelsen, att till fullmäktig endast kunde tagas den, »som sielf ej Stämman för sin Familja förer», sammanställd med det förenämnda uttrycket »infinner sig en af hvar Ätt» (= en för hvar ätt).

³ A 1723 II s 473—77 och 509.

ett tillfälle ett omröstningssätt tillämpats, som på samma gång det bevarade storstädernas kvalificerade representationsrätt, tillika upprätthöll de öfriga städernas sinsemellan jämlika inflytande vid besluts fattande i borgareståndet. Det var vid borgmästare HYLTEENS utvotering. Då ägde enligt BOWALLIUS »sannolikt den första» votering rum, som med slutna sedlar förrättats i borgareståndet, åtminstone behöfde man då »discurera om metoden», innan det ändtligen blef öfverenskommet, »att man skulle klippa lappar af papper och däruppå skrifva nej och ja, skolandes ja vara för, men nej emot Herr Borgmästaren, och kasta dem sedan uti en hatt, och efterse, på hvilken sida pluraliteten fallandes vordo». Hufvudstadens riksdagsmän röstade med en röst hvar, men de öfriga, som mestadels representerade flera städer; »*fingo taga så många lappar, som städerna voro, från hvilka de bekommit fullmakt.*»¹

Dessa fakta må själfva tala, till den kraft och verkan de hafva kunna; men oafsedt det kan man emellertid göra sig den frågan: fanns det något historiskt förfäste för en teori, hvars konsekvenser skulle gå stick i stäf emot den i RO 1723 fastslagna rösträttsprincipen, alltså leda därtill, att med kumuleradt riksdagsmandat måste följa kumulerad rösträtt? Med andra ord: kan ur äldre tiders representativa förhållanden och den där af framsprungna uppfattningen af riksdagsfullmäktigens ställning till kommittenterna hämtas några premisser för utdragande af dylika konsekvenser?

Låtom oss se! Gifvet är, att om några sådana premisser skola finnas, måste de sökas på regionalismens grund och där allenast. Sveriges rike har en gång varit ett landskapsförbund, och länge äro sömmarna fullt synbara, efter det att af de många statsfragmenten blifvit en helhet. Dessa *regionalistiska drag* i den svenska författningsutvecklingen framtråda synnerligen starkt i äldre tiders organisation af folkets andel i statsarbetet. De framskymta då och då i den myckenhet af traditioner och praxis, som efter hand afsatte sig; ännu på 1800-talet skönjas de i ett och annat stadium af den parlamentariska lifsprocessen.

Sedan allmänt riksmöte under medeltidens sista århundrade blifvit en form för förhandlingar mellan regeringen och folket, ärfde det till att börja med, efterhvarannat, såväl råds- och herredagsförsamlingarnas som det landslagsenliga konungavalmötets befattning med riksvårdande angelägenheter. Och äfven den senare arftakten måste betraktas såsom rättmätig; ty om än riksdagen närmast uppstått såsom en utvidgning af rådsrådet eller herredagen,

¹ Bg 18/1 1720, BOWALLIUS, Om svenska statskicketts förändring efter konung Karl XII:s död och om ständens inbördes ställning vid början af den s. k. frihetstiden, s. 64.

² Till ex. däruti att utskottselektorer utsågos länsvis, med en från hvarvt län; uti massmemorial och massinstämmanden läns- eller landskapsvis o. s. v.

så ägde denna utvidgning rum med det regionalistiska kungavalmötet som förebild¹. Det var ännu icke stånden som sådana, man lade an på att kalla tillhopa med herredagen, utan *de lokala samhällenas* ombud i hela riket; ty ständsorganisationen var ännu ej fullbordad; och det var ej heller stånden utan de små samhällena, egentligen lagsagorna men in praxi härads- och stadskommunerna, som enligt landslagen hade några rättigheter, endast de jämte rådet kunde, strängt taget, gifva något lagligt stöd åt regeringens företag. Man kunde, såsom ärkebiskopen Jakob Ulfsson 1495 uttryckte det, antingen »låta några goda män tala vid allmogen i hvarje lagsaga» eller låta riksens råd samlas och hos sig »kalla allmogen tillhopa».² Den svenska riksdagen utgår ur medeltiden såsom en öfvervägande regionalistisk representation, äfven om den i sig innehåller alla ståndselementen.³

Denna riksdagens karaktär af att framför allt vara en de svenska landsdelarnas representation genomkorsas under 1500-talet, med allt skarpare demarkation, af ståndsbildningen, med hvars fullbordan, riksdagen sträfvar att organisera sig i fyra motsvarande kamrar. Detta organisationssätt afgick med segern, tack vare omständigheternas makt, framför allt adelns och prästerskapets hvar för sig allt mer fastnande sammanslutning, samt direktiven uppifrån. Annars fanns det möjlighet för såväl ett tvåkammerssystem som en organisation efter landsändar; och hvad det senare anslaget beträffar, så gör sig hos de ofrälse rätt länge en tendens gällande att *inom ståndsråmen* operera i *stifts- och länsgruppering*⁴. Inom ofrälset blef ej heller någonsin ständsmedvetenheten så inbiten, att den fullt utplånade, vare sig en rätt lifaktig »stiftskänsla» eller ett alltid vaket sinne för den egna stads- eller häradsmenighetens intressen gentemot kronan eller andra.

När nu under 1600-talets förra hälft, på regeringens bedrivande och genom omständigheternas makt, den allmänna riksdagen, blifven en normal institution, ärfde eller rättare tillkräktade sig den beslutanderätt i lag- och beskattningsfrågor, som var *de lokala menigheternas lagbestämda tillhörighet*, så kunde detta endast rättfärdigas i och genom de kommunala ombudens närvaro vid riksmötena, för så vidt landslagen ännu skulle gälla såsom den allmänna ramen omkring statskicket. Då för skatter och lagar kräddes samtycke af de regionala folkförsamlingarna eller nämnderna men detta samtycke nu inhämtades *under formen af allmän riksdag*,

¹ Kungavalmötets hufvudelement, lagmännen, fanns där redan såsom ingrediens i rådet. Jfr HILDEBRAND, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, s 179—80.

² HILDEBRAND, a. a. s. 182.

³ Samma mening har WINGQVIST, Om svenska representationen i äldre tider, s. 28: »Riksdagarna under 14:de och 15:de seklet kunna icke egentligen anses såsom ständsriksdagar, då omröstningen, så ofta någon sådan kom ifråga, icke skedde ständsvis utan landskapsvis».

⁴ Jfr HILDEBRAND, a. a. s. 377—78, och VESSBERG, Om svenska riksdagen 1772—1809, ss. 65—66, 107 och 109.

kunde den rättsliga grunden för riksdagens beslut i dylika ämnen endast vinnas genom fiktionen, att man hade alla menighetstingen samlade på ett ställe, hvart och ett med sin stämma¹.

Betecknande nog, vägrade utskottsmötena, vid hvilka det viktigaste kommunala elementet ej var med, att befatta sig med beskattning och lagstiftning. Betecknande är också, att det aldrig var tal om någon riksdagens själfständiga rätt gentemot kronan, förrän efter det de lokala menigheternas beslutanderätt öfvergått på det allmänna riksmötet. Men då börjar det också, och riksdagarna vid och efter medlet af 1600-talet bära många vittnesbörd om att riksens ständer veta af sin rätt².

Fasthåller man nu vid fiktionen om att de kommunala menigheternas ursprungliga och jämlika rätt bevarades därigenom, att de alla fingo utse representanter till det allmänna möte, som ersatte alla menighetstingen, så är det tydligt, att häradenas och städernas valfunktion icke längre kan betraktas såsom ett blott fullgörande af ett kungligt uppdrag utan innebär ett vidtagande af åtgärd för realiserande under nya former af en ursprunglig-rättighet — ett uppfattningssätt som får sitt eklatanta uttryck i det slutliga aflysandet af konungens själftagna men nu principvidriga rätt att till riksdag kalla, hvilka han behagade.

Då sålunda den valde fullmäktigen i och genom sin person föreställer valkretsen själf och till riksdagen, så att säga, medförer dess politiska behörighet, så följer däraf, att han uteslutande talar och svarar för »sin ords hemmavarande medbröder». Hans underskrift å riksdagsbeslutet betyder valkretsens anslutning till och medansvar för dess innehåll, alldeles som när i gammal tid lagen blifvit lyst och godkänd å vederbörande ting³.

¹ Jfr. härmed GEIJERS yttrande i »Trenne föreläsningar» 1844: »Ännu i Karl IX:s tid ansågo sig rikets ständer blott vara *samlade* provinsialständer, såsom synes af deras förslag till Karl på Söderköpings riksdag 1595: att alla punkter först inför hvart landskaps inbyggare borde föredragas och sedan fullmäktige därifrån skickas till riksdagen, nämligen biskopen med några af prästerskapet, sex af adeln, sex af krigsfolket, några af borgerskapet och sex af menige man med deras lands insegel» (s. 108.)

² Jfr HILDEBRAND a. a. s. 386.

³ Teorien om de gamla tingens uppbevarade rätt leder ju ytterst till ett liberum veto för den enskilda valkretsen, som praktiken naturligtvis måste förkasta. Öfverhufvud är emellertid begreppet om pluralitetens förpliktande kraft någonting för äldre tiders åskådning främmande; och när sent omsider åt pluraliteten officiellt förlänats utslagsgifvande karaktär, så går den gamla åskådningen igen, ity att åtminstone det yttre skenet af enhällighet upprätthålles genom krafvet på att riksdagsbeslutet skall af hvarje riksdagsman underskrifvas.

Just dessa underskrifter å riksdagsbeslutet synas verkligen afspegla en riksdagsmannakår med kumulerad rösträtt efter antalet valkretsar. Under hvarje bondenamn står alltid utsatt, hvilka valkretsar han representerar. Tillhöra dessa olika län, förekommer vanligen namnet på mer än ett ställe. Länen ha sin traditionella plats:

Uppsala; Stockholms, Skaraborgs, Kronobergs, Jönköpings, Västmanlands, Östergötlands, Södermanlands, Älfsborgs, Kalmar, Kopparbergs,

Men med uppfattningen af valkretsarnas ursprungliga rätt såsom utgångspunkt kommer man ovillkorligen därhän, att man nödgas tillerkänna en riksdagsfullmäktig, om hvilken flera valkretsar förenat sig, lika många röster i ståndet, som antalet af demenheter, hvilka åt honom lämnat fullmakt att utöfva dem tillkommande stämma¹.

Men emot de praktiska konsekvenserna af en dylik uppfattning har redan frihetstiden på mångahanda sätt *reagerat*: genom bestämmelserna om den lika rösträtten i ståndsplena och om skydd för riksdagsfullmäktigen gentemot »de hemmavarande medbröderna och principalerna», genom förkastelsesdomen öfver principalatsanspråken m. m. Och genom sitt fastslående af att riksens ständer äro svenska folkets representanter, som vid utöfningen af sitt riksdagsmannakall icke kunna bindas af några föreskrifter utom rikets

Örebro, Karlstads, Gäfleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens, Norrbottens, Gottlands, Malmöhus, Kristianstads, Blekinge, Hallands, Götterbors och Bohus län).

Om en riksdagsman i borgareståndet representerar mer än en stad, upprepas hans namn å hvarje stads öfliga plats. Detta ännu grundlagsbjudna underskrifvande kvarstår som ett minne från den tid, då härigenom hvarje representerad samhällsfaktor indrogs i den allmänna solidariteten för beslutet och hvarje landsändes samtycke beseglades. Krängel vid riksdagsbeslutets underskrifvande, där det någon gång uppstod, betraktades såsom något högst otillbörligt. Ännu efter 1809 kunde sådant inträffa. Vid en fullmäktigs utvoterande (diskvalifikation) ur bondeståndet på riksdagen 1812 anfördes bl. a. äfven, att han vid föregående riksdag vägrat underskrifva beslutet (17 april.)

IBland har undertecknandet skett genom någon annan riksdagsman »enligt fullmakt», någon gång vid de sista ståndsriksdagarna saknas här och hvar ett nämn, ehuru valkretsarna äro utsatta.

¹ Det är detta, trots allt, på bottnen kvarliggande åskådningssätt om valkretsens ursprungliga och oförytterliga, endast för viss tid eller rent af på behaglig tid delegerade, rättighet (= de gamla tingens beslutande myndighet?) som då och då sänder bubblor upp till ytan i form af frågor om »principalat» och fullmakt annullering, »licentierande».

Ideligen skymtar det i olika former fram hos bondeståndet: då man vill komma ifrån en obehaglig sak eller då man vill ge eftertryck åt ett memorial, hänvisar man till sina hemmavarande medbröders förbud eller åläggande (Bd 1800 s. 25; 1809 I s. 60, IV s. 630). Vid 1720 års riksdag hade de flesta i prästeståndet, tre i borgareståndet och 19 bönder »inskränkande fullmakt» (BROWALLIUS, a. a. s. 68 not 2). Jfr J. E. NILSSON, Riksdagsmannavalen i Landskrona och Helsingborg under frihetstiden, i fråga om riksdagsfullmäktiges flitiga korrespondens med sina »principaler» och om deras räkenskap för skötseln af »denna sin antagna syssla» (s. 9, 15, 54 m. fl. st.); samt M. G. SCHYBERGSON, Riksdagsmannavalen i Åbo under frihetstiden, som lämnar bevis på »den seghet, hvarmed man vidhöll det gamla uppfattningssättet, att riksdagsmännen framför allt ägde att bevaka »enskilda korporationers intressen» (s. 55). G. V. VESSBERG har ytterligare belägg i dessa frågor (Stockholms stads riksdagsmannaval under frihetstiden s. 9 och 21; Om svenska riksdagen 1772—1899 s. 29 och 118)

Märk slutligen § 9 i RO 1723, där det i *formuläret till riksdagsfullmakt* bl. a. heter: »För öfrigt skal N. N. sig ombehflita att til ett rättvist slut befordra de angelägenheter, som honom i synnerhet på ^(mina) _(våra) vägnar anförtrödda blifva».

grundlagar, har RO 1810 — åtminstone officiellt — afklippt alla förbindelser med tidigare primitiva representationsbegrepp¹.

Efter att sålunda ha fäst uppmärksamheten på de företeelser i den svenska representationens historia, på hvilka ett antagande af en omröstning efter antalet representerade valkretsar skulle tänkas grunda sig, vända vi oss till den egentligen föresatta uppgiften nämligen en undersökning af det kumulerade mandatets uppkomst samt af dess historia enligt lag och praxis under den senare ståndstiden, speciellt 1800-talet.

Det var ingen ringa börda, som lades på det svenska folkets axlar, när K. Maj:t och kronan allt oftare, i mån af riksenhetens fullbordan och en därefter lämpad riksstyrelses framväxt, gjorde anspråk på att representativa män af olika yrkesgrupper och landsändar skulle komma samman med konungen och hans närmaste medhjälpare till rådplägning om »riksens tarf och angelägenhet». En lång och farlig resa, om hvares besvärigheter våra dagars folk-ombud säkerligen ha ganska svårt att göra sig en riktig föreställning, för dem, som utsågos att »draga till herredag»; en nog så dryg ekonomisk uppoffring af de hemmavarande för de utskickades underhåll² i en tid, då det svenska folket »var i så stor nödtorft», att t. o. m. adeln klagade öfver att »hos mesta parten finnes stor oförmögenhet och de för den skull icke kunna någon synnerlig förtäring hålla och utstå»³.

Ur svenska folkets synpunkt har alltså riksdagen börjat som ett statsonus, hvilket man nog länge ansåg tämligen ringa uppvägas af förmånen att vid riksmöte kunna framställa sina besvär och se till, att ej medståndet och kronan vräkte någon ny börda på ens axlar. Man hör oftare ständerna försäkra sig om att de ej skola blifva betungade med för många »herredagar», än knota öfver att de ej togos till råds. Det må hero på tycke och smak, huruvida man skall beteckna Arboga riksdag 1435 eller den i Västerås 1544 såsom vårt »modellparlament», men hvad som här i detta sammanhang bör ihågkommas är det förhållandet, att från

¹ I detta sammanhang torde också böra omnämnas, hurusom redan den interimistiska RHO 1720 äfven presenterar följande mot primitivt åskådningssätt reagerande stadgande: »Och som ett votum bör af röstäganden sielf eller af dess Fullmäktig uti Riddarhuset, medan sielfva vateringen öfver samma ärende påstår, ock ey dessemellan ingifvas, så kunna de meningar eller underskrifter, som utom Riddarhuset förskaffas, ey hafva kraft af votis» (14:de mom.) Och från gustavianska tiden finnas exempel på att ståndsplenum vägrat frånvarande ledamot att utöfva rösträtt, VESSBERG, a. a. s. 65 o. 109.

² Regeringen lämnade stundom bidrag till underhållet åt de ofrälse, och adeln åtnjöt friskjuts intill 1640 (HILDEBRAND a. a. s. 373).

³ Ur adelns petition 1602 om att blifva kallad i ringare antal till riksdag. Karl IX, som ofta gjorde anspråk på både att de skulle komma och att de skulle vara »stofferade som sig bör», svarade, att »hvar the mindre klädde på theas hustrur och mera uppå sig; så hade the bättre råd att draga till herredagar och vore riket till mera ära» (SVEDELIUS, Representationsreformens historia, s. 8).

det allmänt riksmöte första gången hållits, dröjde det nära 200 år, innan riksens ständer fingo sin första riksdagsordning, och 200 år eller mer, innan riksdagen blef en normal institution.

Det är den svenska kronan, som uppammat den svenska riksdagen sig till »medledamot och stöd». Att hålla riksdag blef en mera tidsenlig och praktisk form för kronan att sätta rikssolidariteten bakom sina åtgärder och planer än de successiva förhandlingarna med landsortsmötena. Det var ock uteslutande statsintresset, som blef bestämmande både för riksdagens sammansättning och frekvensen af riksmöten. Men folkets syn på saken kan dock ej alldeles lämnas utan afseende. När kronan, ända till efter midten af 1600-talet, låter andra former för kontakten med rikets ständer »konkurrera» med den allmänna riksdagen, så är det visserligen i främsta rummet för att lättare kunna drifva sin vilja igenom eller tillförsäkra sig större tystlåtenhet i ömtåliga saker¹. Men denna statspraxis torde också böra betraktas såsom en sträfvän att tillmötesgå de gamla yrkandena om att ständerna ej måtte bli för mycket betungade med riksdagar².

Och folkets önskemål vore nog i själ och hjärta desamma under hela 1600-talet. När vid 1660, sedan dels utskotts- och provinsialmötena hunnit missbrukas, dels riksens ständer mognat till både i visdom och själfmedvetenhet, nämnda folkrepresentativa miniatyrer aflysas och bestämda riksdagsperioder införas, så ligger häri visserligen framför allt ett uttryck för en ny tids åskådning af riksdagens ställning: riksdagen såsom en själfständig, kontrollerande faktor och representationsuppgiften såsom en rättighet, ej blott ett statsonus. Men det kan dock åtminstone ifrågasättas, om denna åskådning redan vid den tiden från adel och prästerskap gått djupare ned än till hufvudstadens borgare. Det provinsiella borgerskapet och häradenas allmoge sågo nog saken i åtskilligt på det gamla sättet: icke från den politiskt principiella sidan utan från den ekonomiska: riksdag *blott* hvarvt tredje år.

Under sådana förhållanden är det förklarligt, hvarför till riksdag aldrig infunnit sig ett så stort antal, som i följd af sedvänja eller lagbud blifvit efterskrifvet. För ofrälsets vidkommande förenade man sig, ett par kontrakt, ett par tre städer, några härad, om samma ombud; och särskildt ha vissa härad, för det mesta eller alltid, genom tiderna förenat sig om en gemensam fullmäktig³.

¹ Man blef af med bönderna på utskottsmöte, »de där litet förstånd hafva in politicis». På mötet i Västerås 1639 var man af äfven med borgarna, »såsom de där ej kunde tiga» (HILDEBRAND a. a. s. 371).

² För de högre stånden, särskildt adeln, torde systemet med utskottsmöten beredd afsevärd lättnad, liksom systemet med provinsialmöten för de lägre.

³ 1664 medgaf regeringen formligen, att »de härad, hvarutinnan intet så många krono- och skattebönder finnas, kunde jämka och sätta sig tillhoppa med hvarandra, uppå det de någre tillsamman må sin herredagsman desto bättre kunna uppehålla» (Res. på allmogens besvär, STIERNMAN 2, s. 1478).

Med ständerväldets inträde är ju riksdagens hela ställning och uppgift en annan mot förut. »Det privata samhället» har satt sig i besittning af det publika och den opartiske representanten för statsidén, konungen, skjutits åt sidan, hvadan något regeringens prerogativ att i representativt hänseende upptaga eller kvarlåta icke längre kan tolereras af riksens ständer.

Standsvis yttrar sig denna ständernas själfkänsla och makt-medvetenhet först och främst såsom exklusivitet, omsorg om »ståndens renhet». Ty representation är nu en politisk och ekonomisk fördel och rättighet, som bör tillkomma »rätta ständer», dem och inga andra.

En annan följd af den nya ställningen är ståndens månhet om numerärens vidmakthållande. Nu kommo för de ofrälse stånd, som togo någon del i ständerväldet, inskränkningar i föreningsfriheten. Det blef af vikt, och alltmer i mån af utskottsväsendets tillväxt, att präste- och borgarstånden ej voro för fåtaliga. Mot denna risk garderade sig prästeståndet 1727 genom fixering af minimum och proportionell fördelning af antalet på de olika stiften¹. Mot samma fatalitet hade borgareståndet försäkrats redan genom RO 1723, som bjöd, att endast småstäderna, högst tre, skulle äga »sammansätta sig» om gemensam fullmäktig². Dessa stånd ägde också att bestämma vite för uraktlåtenhet att ställa fullmäktig.

Hvad bondeståndet angår, så gjordes ej här några inskränkningar i den urminnes praxis³. Att den personal, som behöfdes för att bestrida den formella delaktighet i riksdagsarbetet, hvilken det härskande ämbetsmannaväldet ansåg taktiskt klokt att medgifva bondeståndet, vederbörligen rekryterades, därför sörjde utan vidare urgamla traditioner och kifvande bygdeintressen⁴.

Det gustavianska »principatet»⁵ satte åter riksdagen under förmyndare men lät i afseende å ofrälsets representationsrätt »bero vid den förra vanligheten». Och hvad särskildt bondeståndet rör, så bidrog den beredvillighet och omsorg, hvarmed dess medlemmar från »allerhögsta ort» regalerades, ej mindre att bibehålla dem vid ett nödigt antal än vid det nödiga goda humör.

¹ Annars hette det i RO 1723: »Der Presterskapet i flere Probsterier äsamjas om en Fullmäktig, står det dem fritt».

² »Är det så, at två eller högst tre af de minste Städerna wilja sammansätta sig om en Fullmäktig, det måge de göra».

³ Det hette i RO § 7: Wilja flera Härader sammansätta sig om en Fullmäktig, det står i deras frihet». I den politiska jargongen användes äfven termerna »interessera med» och »konjugera sig» om riksdagsfullmäktig (J. E. NILSSON, a. a. s. 10 och 59).

⁴ Den statistroll, de frihetstida grundlagsfäderna ansågo böra tilldelas bondeståndet, skymtar rätt väl fram i PER RIBBINGS yttrande 1719, att arfprinsen Fredriks upphöjande på tronen icke anginge bönderna, liksom i CONRAD RIBBINGS uttalande i sekreta utskottet, att bondeståndet »uti arcanis reipublicæ et œconomicis intet bör hafva något votum» (BOWALLIUS, a. a. s. 53).

⁵ KJELLÉN, Statsformernas naturliga system, i Förhandlingar vid svenska filolog- och historikermötet i Göteborg 19—21 aug. 1912, s. 161.

Till 1809 års riksdag kallades enligt den dittills gällande ordningen, och denna vår andra «konstituerande nationalförsamling» bibehöll i RO 1810 för ståndssammansättningens vidkommande i allt väsentligt arvet från 1700-talet. Äfven den invanda rätten för valkretsar att sammansätta sig om gemensam riksdagsman, ehuru annars RO:s § 1 proklamerade den moderna representationsteorien: »Riksens ständer äro svenska folkets representanter»¹, med hvilken princip det kumulerade mandatet svårligen låter förena sig. Bibehållandet af den äfvenledes principiellt oriktiga skyldigheten för valkretsarna att själfva underhålla sina riksdagsmän drog detta med sig; dessutom skulle bondeståndet för sin del med föreningsrättens borttagande ha blifvit en alltför talrik församling.

För prästeståndet var antalet kyrkoherdar från hvart stift fixerad, att väljas »på sätt dess prästersksp inom sig öfverenskommer»; hvarjämte komministrarna i hvart stift och i Stockholm voro »berättigade» att, om de åstundade det, inom sig välja en fullmäktig (RO § 13).

Beträffande borgareståndet hette det i RO § 14: »Alla städer af de tvenne högsta klasserna vare förbundne att sända minst en fullmäktig; men af de öfriga kunna två, högst tre, där dem så godt synes, förena sig om en person, hvilken dock måste vara till riksdagsman vald för den stad, där han själf magistratsperson eller borgare är». Den gamla föreningsfriheten med dess gamla inskränkning från 1700-talet går alltså här igen, denna senare dock skärpt genom ett visst »bostadsband». Systemet fortfar ända till 1866, med några modifikation, hufvudsakligen i samband med gjorda utökningar af borgarståndets valmanskår.

Hvad så till slut bondeståndet angår, var föreningsfriheten här såsom förut utan all inskränkning. I RO § 15 hette det helt enkelt: Allmogen i hvart härad välje efter hemmantalet till riksdagsman af bondeståndet en, inom häradet boende och besuten, krono-, kronoskatte-, eller frälseskattehemmansägare, hvilken icke tillföre hört till annat riksstånd eller någon ordinarie beställning i rikets tjänst innehaft. Vilja flera härad förena sig om en fullmäktig, vare sådant dem obetagit»².

Emellertid hade konstitutionsutskottet i sitt svar på den allmänna återremissen af förslaget till ny RO gjort det tillägget i § 15, att endast »härad inom samma län» ägde förena sig (mem. 11. bil.); detta, såvidt protokollet vet, utan att någon inom stånden

¹ KU hade i sitt memorial af den 5 aug. 1809 ytterligare pointerat detta. Hvarje riksdagsman, hette det, vore förpliktad att »bevaka det nationala intresset samt endast i förening därmed och såsom däraf härflytande söka befrämja de för hvarje ort, menighet och korporation mera enskilda fördelar».

² Annars gällde nu, att äfven härad, som försummade att ställa fullmäktig, var »förfallet till det vite, ståndet pröfvar skäligt utsätta och som svara kan mot den omkostnad, som ett annat och jämlikt härad på sin riksdagsman göra måste» (RO § 16).

gifvit anledning därtill. Inskränkningen, som alltså först senare blifvit påtänkt, ehuru annars praxis under 1700-talet i allmänhet varit i enlighet därmed, gaf i bondeståndet upphof till någon diskussion¹.

JOHAN MAGNUS WESSING från Västmanlands län, som yrkade tilläggets strykande, kunde icke finna någon våda i att »en fullmäktig jämväl skulle bevaka andras rätt än deras, som bo inom länet!»! Såsom ett exempel på olägenheter, som däremot kunde följa af den föreslagna inskränkningen anförde han, att Fellingsbro socken, som med ena hälften låge i Närke och med den andra i Västmanland, skulle tvingas att ställa två fullmäktige, »hvaraf enda följden blefve en ökad kostnad»!

JON JONSSON från »Blekingen» åter ansåg bestämmelsen nyttig. En fullmäktig kunde icke så noga känna vidt skilda orter, att han som sig borde kunde bevaka deras väl. Tillräcklig frihet och möjlighet till besparing vore i alla fall lämnad åt häradet.

»Men härvid förmärktes», säger protokollet, »att ståndet i allmänhet biföll WESSINGS tanka, att sådant utan all föreskrift i Riksdags-Ordningen borde på de väljande ankomma». Talmannens förslag i enlighet härmed blef också bifallet »allmänt med ett länge fortsatt ja».

Det gemensamma »riksens ständers jämkningsutskott», som särskildt tillsattes för att förena de stridiga meningarna i afseende å RO:s detaljer, följde bondeståndets nu uttalade önskan, och därvid förblef det².

När denna fråga, efter ett par decennier, åter dyker upp, så sker det egentligen blott genom en enda persons förskyllan och värdighet, nämligen ANDERS DANIELSSONS. I hans bygder hade föreningsfriheten verkligen ledt till uppseendeväckande missbruk, medan den annars i de flesta landsändar hållit sig inom rimliga gränser. Till riksdagen 1828—30 kom Anders Danielsson, som redan förut plägat kumulera en hel del mandat, såsom fullmäktig för 21 härad³. Ett sådant fenomen, uppenbarligen emot grundlagens anda och mening, kunde ej annat än framkalla en hälso-sam reaktion, liksom det ju gaf nya argument i händerna åt de principiella motståndarna till den obegränsade föreningsfriheten.

F. d. talmannen LARS OLSSON från Göteborgs och Bohus län och NILS INSULIN från Stockholms län framställde nu genom särskilda memorial i KU de olägenheter och missförhållanden, som uppstått däraf, att intet visst maximum vore bestämdt för härads förening om riksdagsfullmäktig. Den förre anförde, att saken skulle dels bli »värdlig för nationen», genom det att för stor makt lades i några få personers händer, dels göra rikets ständers utskott inaktiva, i saknad af tillräckligt antal ledamöter från bondeståndet,

¹ IV s. 188—90.

² Bd V s. 302.

³ Han representerade 1815 : 6 härad, 1817—18 : 5 och 1823 : 9.

dels äfven förvandla riksdagsmannakallet från ett medborgerligt förtroende till «en närings-eller industrigren». Han yrkade, att man skulle fastslå: antingen det maximum af härad, tillhörande samma län, eller det maximum af hemman, som finge förena sig, eller också det minimum af riksdagsmän, som skulle ställas för hvarje län.

Insulin föreslog, att högst 4 härad skulle äga förena sig¹.

KU, som ej i allo delade dessa åsikter »och minst den yttersta farhågan för eftertänkligare följder» — Anders Danielsson själf satt i KU! — trodde dock, att den obegränsade rätten härvidlag icke väl instämde vare sig med grundlagens mening, ståndets värdighet eller rikets gagn. Det syntes KU af mycken vikt, att i ett konstitutionellt land så vidsträckt, så till läge, folklynnne, produktion och näringar omväxlande som Sverige, de valde representanterna måtte från skilda håll kunna «medtaga lokalkunskaper om tillgångar och behof samt till hemorterna återföra en förvärfvad kannedom af statens allmänna angelägenheter». Enligt RO § 31 skulle bevilningsutskottets ledamöter vara »från särskilda och, så vidt möjligt är, från alla rikets provinser»; och i fråga om allmänna besvärs- och ekonomiutskottet antyddes »denna afsikt genom ledamöternas antal och handläggningens föremål». Men detta ansåg KU ej alltid kunna iakttagas, ifall ej vissa gränser sattes för häradenas rätt att förena sig om gemensam fullmaktig.

Med ytterligare hänvisning till den begränsning, som redan gällde i borgareståndet, och under påpekande af att »hemmanens olikhet och länens mindre naturliga indelning» gjorde såväl förslaget om ett maximum af hemmantal som alternativet af ett minimum af riksdagsmän för hvarje län oantagligt, föreslog KU följande lydelse af andra punkten i RO § 15: »Flera härad, högst sju, må kunna förena sig om en fullmaktig, som dock bör vara vald till riksdagsman för det bland samma härad, inom hvilket han är boende och besuten».

Det af KU föreslagna maximum var beräknadt »efter det största inom en och samma domsaga nu innefattade härad». Den nya formuleringen i fråga om bostadsbandet framställdes såsom en analogi till den för borgareståndet gällande ordningen och motiverades ytterligare därmed, att »det troligen redan underförstådda villkor» för att samme person skulle kunna mottaga flera mandat vore, att han blifvit af sina häradabor »behörigen kvalificerad medelst val²».

Det är anmärkningsvärdt, att man här, för första gången, möter en bestämd sträfvan att göra domsagan till den territoriella grundvalen för representationen i bondeståndet. Och det måste

¹ KU mem 22.

² Jfr praxis, se nedan s. 17.

erkännas, att den tillämnade regeln verkligen utgjorde den rätta induktionen af mångenstädes rådande praxis¹.

KU:s förslag fick sin tillbörliga granskning både ur principiella och praktiska synpunkter. Närmast är det af intresse att höra hvad bondeståndet hade för syn på saken. Majoritetens mening utvecklades här af BENGT NILSSON från Örebro län. Det vore nödvändigt att sätta en gräns för häradenas förening om fullmäktig. Men den som KU bestämt vore »ingen säker gräns». Tillåtes 7 härad förena sig, skulle antalet riksdagsmän i bondeståndet kunna nedsjunka till den grad, att det ej vore tillräckligt för utskottsbesättningen; hvarförutom det vore orimligt, att den största och mest betungade samhällsklassen skulle representeras af en fåtaligare kammare än de öfriga. Från Blekinge med blott 4 härad och Gottland med 2 skulle kanske icke komma någon representant, hvilket vore emot grundlagens mening. »Å tidens längd och kanske innan nästa 20 år» skulle nämligen föreningsrätten bli begagnad öfver hela riket. Anledning att befara en dylik utgång hade man dels af att »värdigheten med riksdagsmannakallet» syntes vara i fallande, dels af att allmogen börjat ledsna vid »de täta och framför allt långa riksdagarna såsom för allmogen medförande dryga riksdagsmannaarvoden, stundom tillökning i andra bördor», och efter hvad många trodde sig finna, »en splittring i sinnesstämmningen både inbördes samt emellan representanterna och regeringen», med hvilken åtminstone allmogen i Närkes bygderna önskade sig »en hjärtlig öfverensstämmelse». Vidare kunde det finnas kandidater, som på ena eller andra sättet »tillvägabragte föreningar för att bereda sig ett högre arvode och ett måhända förmodadt större anseende», liksom valförrättare kunde förekomma, hvilka »förtalande eller klingande skäl läto bekväma sig att understödja spekulanten i röstvärfning». Föreningsrätten borde ej få sträcka sig utöfver domsagans gränser. Domsagornas antal utgjorde 91; och detta vore det minsta antal, till hvilket bondeståndet, »som nu med nästan hvarje riksdag förminskat sig», borde få inskränkas. Härad, som själf utgjorde en domsaga, finge under sådana förhållanden visserligen ej någon föreningsrätt, men det hade ej mera »oskäl med sig» än regeln, att endast de mindre städerna fingo förena sig.

LARS NILSSON från Norrbottens län påpekade, att i hans hemort funnos endast 3 härad på 18 kvadratmil; finge 7 förena sig, kunde här ett betäckligt missförhållande uppstå.

JOHAN BENGTTSSON från Västernorrlands län hade i KU föreslagit 5 härad såsom maximum, men då domsagor funnes med ända till 7 härad, hade man ej velat beröfva någon domsagas valmän rätten att ha gemensam riksdagsman. PETER ANDERSSON från

¹ Det var till denna somligstädes urgamla praxis, som man längre fram anknöt, då domsagan i princip blef valkretsen för landsbygdens representation uti den De-Geerska riksdagens andra kammare.

Hallands län befarade, att det med gällande system kunde inträffa något sådant som för tillfället i borgarståndet, där ingen representant funnes för de halländska städerna.

Andra såsom JOHAN JAKOB RUTBERG från Norrbottens län önskade bibehålla status quo, enär dittills ingen olägenhet uppstått. Och NILS MÅNSSON från Malmöhus län — såsom »Skumparps» parlamentfäriska namn lydde — varnade för att bestämma föreningsrätten inom alltför trånga gränser. Om det inträffade, »att de fleste hemman eller många äro af frälse natur eller i frälseman-nahand och således icke deltaga i underhållet, så skulle desse kostnader falla sig alltför dyra och kännbara för de öfriga betalande hemmanen»¹. En af motionärerna, Insulin, instämde med Nils Månsson, liksom åtskilliga Skåneresponenter, bland dem PETER JÖNSSON från Kristianstads län, som lämnade den intressanta upplysningen, att tvenne af de tre härad han representerade, icke tillsammans hade mer än 36 betalande hemman; hvartill nyssnämnde Johan Bengtsson genmälte, att KU gjort sig underrättadt om att ingen riksdagsman från Skåne representeradé mer än en domsaga.

Bengt Nilssons yrkande antogs med 75 röster mot 21 såsom bondeståndets »gemensamma tanke»². Här, liksom i prästeståndet, uttalades dessutom önskvärdheten af att grundlagsmomentet förtydligades därhän, att allt tvifvel undanröjdes om tingslagets likställighet i representativt hänseende med häradet.

På riddarhuset framfördes i hufvudfrågan ungefär samma resonemang som Bengt Nilssons genom hofkanslaren DAVID VON SCHULZENHEIM. Om sammansättningar af 10 till 20 eller ännu flera härad om en fullmäktig inginges öfver hela riket, blefve i förhållande till den öfriga ståndspersonalen »en nog utvidgad verk-ningsförmåga» öfverlämnad åt dessa få fullmäktige. Kanske skulle till slut hela Sveriges allmoge kunna komma att representeras »endast af några få eller möjligtvis af blott ett enda ombud». KU:s korrektiv vore ej fullt ändamålsenligt. Bondeståndet kunde ändå nedgå till 46 ledamöter, under det att utskotten kräfde 58; och det vore orätt att påtvinga någon riksdagsman flera utskottsplatser. Yrkade på domsagan som maximivalkrets.

Diskussionen kom emellertid här att mest röra sig om det föreslagna bostadsbandet och därmed samstående frågor. Det var den liberala falangen, som härvid inledde en nog så hetsig batalj.

GUSTAF HIERTA befarade bland andra olägenheter den, att man i följd af bostadsbandet skulle kunna förhindra en person att bli riksdagsman, bara man kunde utesluta honom vid valet i hans eget härad; förslaget innebure alltså ett försök att inskränka

¹ Erinrade i ett senare anförande om att bondeståndet just nyss förut förkastat förslaget om frälsehemmansägares representation.

² Bd VI : 25—36.

valmännens frihet och ge »makten friare spelrum». WOLRATH THAM och CARL HENRIK ANCKARSWÄRD instämde.

I ett senare anförande anslag HIERTA äfven en partipolitisk sträng. Frisinnade härad förenade sig om utmärkta och kända personer, under det att kanske motsidan till riksdagen skickade upp eller toge redan i Stockholm vistande — en för hvarje härad, »ofta mera aflönad af andra än af sina kommittenter». Då röstberäkningen inom ståndet skedde »efter personalen och ej efter antalet af härader», som man representerade, förlorade den frisinnade sidan därigenom sin kraft, och »godtyckets öfvermakt» stode kvar. Det skulle bli ett olyckligt resultat, om en frisinnad allmoge i 20 à 30 härad skulle slå sig ihop i sina val men däremot »en liknöjd och okunnig allmoge valde en hop svage och vanmäktige ombud.» Dessa senare jämställde talaren med representanterna för de engelska »Rotten Boroughs»¹. Det hade talats om möjliga intriger i framtiden; obekant vore nog icke, att sådant i smätt redan ägt rum: 1823 valdes lör 13 härad en och samma person men ej för det, där han bodde; han måste flytta från detta härad till ett annat, där han äfven hade egendom, för att kunna som riksdagsman godkännas². »Det skulle förundra mig», sade Hierta »om detta förhållande och dess anledningar vore den värde ledamoten (VON SCHULZENHEIM) okände.» Att i fråga om städernas föreningsrätt bostadsband gällde, vore i sin ordning, enär borgareståndets organisation grundade sig på städernas »behof af skydd för ett samhällstillstånd inom sig, som innebär korporations- och skråsystemets bibehållande». Yrkade det nya bostadsbandets slopande.

Friherre JACOB CEDERSTRÖM fann Hiertas förslag onödigt. Det fölle af sig själf, att de som förenade sig, skulle välja en person inom sig. Det härad, som ej ville förena sig med de andra om en person, som det bäst borde känna, måtte ej kunna åläggas att ha förtroende just för den personen. Hvad de förmenta intrigerna anginge, så fordrade han bevis eller ock, att yttrandet därom skulle anses obehörigt — hänvisande till RF § 112. Han understöddes af greve AF WETTERSTEDT, som antyde möjligheten utaf, att alla dessa föreningar, som vore »stämplade med uttrycket af ett allmänt förtroende», lika mycket hade sin grund i intriger, som andra val kunde hafva det.

PEHR GUSTAF CEDERSCHJÖLD kunde ej finna den föreslagna grundlagsändringen »högst nödig», då man hade en urminnes praxis, som ej visat några menliga följder: i trots af den obegrän-

¹ En rätt haltande jämförelse, då åtskilliga berömda statsmän haft en sådan valkrets till sitt första sprängbräde.

² Anders Danielsson valdes detta år ej för sin hemort, Ås härad, utan i J. G. RICHERTS domsaga. Landshöfding EHRENBORG skrifer om valet, att han själf för sin del varit »konstitutionsmässigt passiv», men antyder också, att detsamma icke kunde sägas om »hela landshöfdingeämbetet» (Biogr. lexikon).

sade föreningsfriheten utgjordes bondeståndet för tillfället af 120 ledamöter. Den vore ej heller kanske så nyttig: mycket fräse funnes å en del håll; och obehagliga brytningar skulle uppstå, enär det gäfves flera härad i särskilda domsagor, t. ex. i Blekinge och Skåne, som från urminnes tider alltid syntes ha förenat sig om en person vid riksdagsmannaval. Han ville framkasta den frågan: skola valen förrättas såsom hittills inom hvarje härad särskildt, eller skola elektorerna från hela domsagan förena sig uti en enda elektorsförsamling och tillsammans välja en eller flera riksdagsmän? Bibehölles häradsvalen men med domsagan som öfvervalkrets, vore det nödvändigt att uttänja bostadsbandet intill domsagans gräns (= Hiertas yrkande). Småval i härad medförde samma olägenhet som bänkmansvalen och borde liksom dessa afskaffas. Det härad, som vore missnöjdt med en annars allmänt omfattad kandidat, kunde ju välja en annan och antingen underhålla honom själfv efler söka få något annat härad med sig. Hemställde, att häradsvalen skulle afskaffas och att, med domsagan som yttersta krets, alla häradslektorerna skulle sammanträda till gemensam valförrättning. »Ju talrikare valförsamlingen är, desto klokare val bör den kunna göra, och desto mera kan man vara tryggad emot obehörigt inflytande på densamma.»

VON HARTMANSDORFF angaf såsom grundlagens mening, att hvarje riksdagsman borde vara från den ort, hvars talan han förde, så att han kunde känna till densamma samt riket försäkrades om att ha ombud från alla håll. Full föreningsfrihet vore stridande emot denna grundsats. Domsagan borde utgöra normen, men frågan om bostadsbandet vore af mindre vikt.

Excellensen grefve JACOB DE LA GARDIE förmenade, att man genom att normera föreningsfriheten efter domsageindelningen både skulle förebygga sådana öfverdrifter, som att härad från skilda län förenade sig, och grundlägga den sunda och naturliga föreningspraxis, genom hvilken bondeståndet äfven undginge att bli alltför stort.

I afseende på bostadsbandet ville några gå ännu längre än Hierta. Grefve DAVID FRÖLICH föreslog, att hvarje domsaga skulle genom allmänt sammanträde af alla elektorer, äga utse en eller flera riksdagsmän utan hänsyn till de valdes boningsort — alltså slopande af allt bostadsband.

Då det anmärktes att genom denna utsträckning af valfriheten kanske företrädesvis skulle komma att väljas personer, som voro ifrån Stockholmstrakten, modifierade EBERHARD MUNCK AF ROSENSCHÖLD, som annars helst önskade borttagande af hvarje bostadsband, förslaget därhän, att valbarhetskretsen skulle sammanfalla med länet.

De sistnämnda förslagsställarna synas mest ha haft till ögonmärke att genom de yrkade bestämmelserna trygga »valens frihet». »Jag har mig väl bekant», yttrade den förre, »att vid val af representant i bondeståndet vanligen så tillgår, att häradshöfdingen

nästan alltid på förhand känner, hvilka personer som kunna eller vilja komma i fråga att blifva valde. Det händer således nu nästan alltid, då elektorerna samlas häradsvis, att domaren, om han så för godt finner, är i tillfälle att övertala dessa att välja samme riksdagsman, som i ett annat härad blifvit utsedd. Jag lämnar då åt enhvar att bedöma, huruvida icke valfriheten blir större, om elektorerna samlas på en gång, i stället för att deras opinion nu ofta blott är härads höfdingens eller kronobetjäningens, som vet att göra sig gällande¹. Och den senare anförde bl. a. såsom motivering för en relaxation af bostadsbandet, att en riksdagsman, som vid riksmöte eller i sin ort »beifrat vederbörande auktoritetens orättvisa och godtyckliga åtgärder, kunde hafva ådragit sig desse lätt på valen influerande ämbetsmäns ovilja eller åtminstone beredt deras tjänstvillighet uti att hindra en sådan riksdagsmans återväljande.»

WOLRATH THAM, som fann Frölichs yrkande alltför genomgripande för att kunna inskjutas i en anmärkning till KU:s förslag, sade sig äga säkra anledningar till den förmodan, att domare icke brukade sammankalla elektorerna häradsvis utan alla på en gång. Så hade tillgått vid sista valet inom lagman Svalanders domsaga i Skaraborgs län. Kunde ej heller se något lagligt hinder för en sådan anordning, om elektorerna voro nöjda därmed. Vid nyssnämnda tillfälle valdes på en gång men häradsvis. Trodde för öfrigt icke, att domarne nu längre inverkade på valen.

Hartmansdorff föreslog den redaktion, som utan votering (med Frölichs reservation) antogs såsom adelns »gemensamma tanke»: »Vilja flera härader, hörande till samma domsaga, förena sig om en inom dess område boende fullmäktig, vare sådant dem obetaget»².

Både hos präster och borgare gick »ståndets gemensamma tanke» ut på att det vore »principmässigt», om domsagan gjordes till den representativa enheten³. Äfven där domsagan bestode af ett enda härad, vore folkinängden 10—30,000 (WINGÅRD i präteståndet). Både härad och tingslag vore egentligen en olämplig grundval: i Norrland kände man ej begreppet härad, endast tingslag; »mot» på Öland bestode af flera härad; Vadsbo härad i Västergötland och Örbyhus i Uppland innefattade 4 eller flera tingslag, och i Bohuslän funnes så små härad, att 4 tillsammans utgjorde ett tingslag (ANJOU i präteståndet). I Kopparbergs län vore tingslagen så olika, att ett hade 243, ett annat endast 19 hela hemman, och i fall efter KU:s förslag 7 härad af de högsta hemmantalen finge förenas, skulle riksdagsmannen där representera minst 7 gånger större hemmansvärde än den, som representerade

¹ Jfr broschyren »Försök till karakteristik af den svenska nationen och dess statsskick», förf. af FRÖLICH, s. 66, där svåra gravamina af antydd art tillvitas landsstatens medlemmar.

² A 26 : 114—54.

³ P V : 177—79; Bg III : 45—55.

de mindre. Hittills hade hvarje fögderi i Dalarne plägat välja en representant, och sällan hade förening ägt rum tvenne fögderier emellan, aldrig därutöfver (NORÉUS i borgareståndet).

I sitt svar på återremissen (mem. 33) yttrade KU inledningsvis, att »inskränkingsbestämmelsen af domsaga legat till grundidé för utskottets förra förslag, ehuru detta i tillämpningen mera generaliserades genom maximiberäkningen efter det största inom någon domsaga befintliga häradsantal». Hvad först anginge präste- och bondeståndens önskan, att både härad och tingslag skulle i paragrafen nämnas, så hade härad ensamt icke hittills föranlett någon »misstolkning eller förvillelse»; för resten utgjordes valdistrikten äfven af skeppslag, mot, fögderier m. m., och därefter som tillförene måste under härad förstås »hvarje särskildt valdistrikt enligt gammal häfd i olika provinser». Emellertid hade utskottet funnit, att den undantagsfria bestämmelsen om minst en fullmäktig för hvar domsaga, som af alla stånden yrkats, på vissa håll kunde medföra för mycken rubbning i gammal häfd och för stor riksdagstunga. Det gäfves nämligen en och annan högst liten, af blott ett härad bestående domsaga, med ringa hemmantal samt få väljare och valbare, t. ex. Säfvedals (förbunden med justitieborgmästareämbetet i Göteborg); hvarförutom i framtiden förändrade indelningar kunde uppstå¹. Utskottet föreslog därför en ny modifikation; § 15 skulle i vederbörande punkt hafva följande lydelse: »Vilja flera Häradar, hörande till samma Domsaga förena sig om en, inom dennas område boende och besuten Fullmäktig, vare sådant dem obetaget. Skulle någon Domsaga innehålla färre än Etthundra valberättigade hela hemman, må den kunna, med ett eller flera inom annan Domsaga belägna Häradar, om gemensam Fullmäktig sig förena». Därjämte föreslogs i afseende å valproceduren följande stadgande: »Till förrättande af valen för alla Häraderna inom en Domsaga, skola Electorerne på samma dag och ställe sammanträda»².

Motiveringen för 100-hemmansgränsen var, att den motsvarade det lägsta antal, som syntes erforderligt för att bestrida en riksdagsmans »anständiga och tillräckliga aflöning». Förslaget förklarades nu hvilande, i de tre högre stånden utan vidare anmärkningar, i bondeståndet efter det Nils Månsson, som jämte en annan ståndsbroder reserverade sig, uttalat sin förkastelsedom öfver inskränkningen såsom alltför långt gående.³

¹ Saken var den, att det i bondeståndet fanns rätt många äfven bland majoriteten, som icke ville gå något vidare långt på inskränkningens väg; och »Skumpen» drog segt åt sitt håll.

² Härom yttrade KU (mem. 35): »Beslutet om väljande af samma riksdagsman från alla häraderna i en domsaga måste föregå valet på person, och öfverenskommelsen härom är svårigen verkställbar, så framt ej alla domsagens valmän på en gång samlas». Exempel på proceduren härvidlag lämnas i »Juridiskt Arkiv» XIX s. 77. Besynnerligt förfarande 1859, Bd I s. 5—6. Ex. på att häradsselektorer beslutit fullmakt in blanco för annat härads blifvande riksdagsman, 1862 Bd I s. 6.

³ Bd 6 : 738.

Frågan hade hos de tre högre stånden grundligt skärskådats både ur principiella och praktiska synpunkter, medan bland bönderna hufvudsakligen praktiska ståndshänsyn gjorde sig gällande. Här var det mest fråga om huruvida man skulle rubba gammal god sedvänja på grund af ett och annat redan inträffadt eller i framtiden möjligen inträffande missbruk. Man gjorde det rätt ovilligt; och att öfverhufvud inskränkningen i föreningsfriheten kom att af bondeståndet redan vid denna riksdag godkännas, torde nog i ej ringa mån få skrivas på räkningen af den opposition, som på mångahanda sätt då förmärktes mot Anders Danielsson.¹

Hvad dennes egen ställning till frågan angår, så yttrade han vid denna riksdag icke ett ord under dess behandling i ståndet. Men oppositionen och antipatierna mot honom, såväl som förslaget om inskränkningen af det kumulerade mandatet, besvarade han efteråt på ett sätt, som säkerligen kan anses för honom karakteristiskt, på samma gång det utvisar hans utomordentliga reputation — han kom till 1834 års riksdag med ett större antal fullmakter (nu de 27) än någonsin, samlade från tre olika län.² Och nu deltog han i debatten vid frågans slutliga afgörande.

¹ En viss personlig misstämning yppade sig mer än en gång under den långa riksdagen mellan Danielsson och andra ledande bondemän, såsom JOHAN OLSSON LONGBERG, talmannen, LARS OLSSON, talmannen 1809—18, JON JONSSON, NILS STRINDLUND m. fl.; åtskilliga nederlag hade han också att smälta — hvilket allt till den grad förbittrade hans lynne, att t. ex. hans oration till talmannen vid riksdagens slut blef en systematisk, om än indirekt, hudflängning, som väckte lifliga protester och motdemonstrationer i flera dagar. Longberg hade förut tillhört oppositionens främste, men var nu en af regeringens »pålitligaste» anhängare. — Å andra sidan hade äfven Danielsson haft sin »ancien régime», om än ständssekreteraren WERLINS under villig ed nedskrifna notis om att han gått honom tillhanda 1815 »mot extra kontant» icke behöfver tagas för kontant i den räckvidd, som vanligen skett. — Om Longberg — f. i Borås 1781, d. i Strömstad 1839, hemmansägare i Sörby i Gästrikland, riksdagsman sedan 1810, bankofullmäktig från 1812 — säger CRUSENSTOLPE, att han som talman utöfvade icke blott inflytande på men ett välde öfver en del af sina ständsbröder, som stundom enskildt närmade sig omildheten af den råa styrkan; och riksdagsfullmäktigen Jon Jonsson får samtidigt bl. a. det betyget, att han varit »en levande tafla af regeringens system allt ifrån 1809», och att om han visat en del inkonsekvenser i sitt uppträdande, så berodde det endast därpå, att regeringen varit inkonsekvent. (De närvarande s. 535—41).

² De 27 valkretsarna voro: 1) Kinne, Kinnefjärding, Skåning och Laske i Skaraborgs län; 2) Väne, Bjärke, Flundre, Ale, Vätle, Mark, Veden, Bollebygd, Ås, Gäsened, Kulling, Kind och Redväg, utgörande hela Västgötadelen af Älfsborgs län; 3) Säfvedal, Askim, Västra Hising, Östra Hising, Inlands Södre, Torpe och Fräkne, Tjörn, Stångenäs och Kville i Göteborgs och Bohus län. De med kursiv anmärkta äro nya kommittenter; de öfriga, jämte Östra och Västra Orust, företrädde han redan 1828.

Detta öfverskridande af länsgränsen är annars en rätt ovanlig företeelse i valkretsarnas föreningsväsende. Under perioden 1815—65 har det utom ifråga om Anders Danielsson — 1823, 1828 och 1834 — endast förekommit vid riksdagen 1817—18, då Tössbo och Vedbo i Dalsland förenade sig med Sörbygden, Stångenäs, Sotenäs och Tunge i Bohuslän om riksgäldsfullmäktigen ERIC SWENSSON, och Karlskoga och Lekeberg i Örebro län sammansatte sig med Färnebo och Filipstads härad i Karlstads län

Hos adeln¹ och prästeståndet² bifölls det hvilande förslaget utan ett ord och i borgareståndet³ utan votering efter ett par kortare anföranden af HAHN och HALLGREN. Den förre, en nykommen norrländing, ansåg den föreslagna ordningen alltför betungande för allmogen i den norra rikshalfvan och tillade, att saken »hos bondeståndet lär hafva genomgått snarare genom en surprice än efter mogen öfverläggning», hvilket oförsiktiga yttrande naturligtvis renderade honom en liten farbroderlig reprimand — »att sådant tala synes vara mindre värdigt» — från en mera hemmastadd riksdagskollega (LEFFLER). Hallgren, som sade sig vara »sinnad att hos KU särskildt föreslå en mera bestämd redaktion», kritiserade under flera instämmanden det föreslagna hemmansmaximum. Detta maximum blef i bondeståndet ånyo föremål för angrepp, af dem som med Nils Månsson i Skumparp ville sätta det till 200 eller helst låta allt förblifva vid det ofarliga status quo.

Vice talmannen, den gamle JON JONSSON, som ju redan 1809 ifrat för en begränsning, tillstyrkte förslaget. Grundlagen menade förvisso, att hvarje härad skulle välja en egen representant; mindes en riksdagsman, som representerade blott 27 hemman. Andra yrkade bifall på den grund, att bondeståndet nyss biträdt förslaget om fräsehemmans representation. Debatten kom emellertid öfverhufvud att stå i Anders Danielssons tecken. NILS STRINDLUND från Ångermanland⁴ tycktes con amore måla på väggen framtidsbilden af ett bondestånd, bestående af 15—30 personer. Det kunde visserligen vara nyttigt för en ort att till sin fullmäktig förvärfva någon äldre och erfaren man. Men utom att denne ej rätt väl kunde känna till alla möjliga vidt skilda orters behof, låge det missbruket nära till hands, »att då en person varder vald till fullmäktig i en domsaga och således kan komma ut med fullmäktigskap för bättre pris än någon annan för flere härader eller domsagor, han genom erbjudande att åtaga sig sådant uppdrag för ringa betalning, t. ex. 24 skilling om dagen, kan lyckas att förskaffa sig det för så många härader han vill, såvida desse sätta värde på att få en riksdagsman för godt pris»⁵. HANS JANSSON från Älfsborgs län, som hyllade status quo, ville inte tänka sig, att missaktningen för representationen gått så långt, att valet kunde

(JAKOB OLSSON), samt 1828, då nämnde Eric Swensson jämte Vedbo representerade Stångenäs, Sotenäs och Sörbygden. Jfr. VESSBERG, Svenska riksdagen 1772—1809, s. 26.

¹ 4 : 428

² 3 : 171

³ I : 761—63

⁴ »Moderatkonserativ», längre fram ledare för »regeringspartiet» i bondeståndet; född i Skedom 1792, död ibidem 1872, riksdagsman 1823—58.

⁵ Det torde böra nämnas, att bondeståndet ibland gjorde uttalanden om arvodets storlek. Så t. ex. 1840, då man ansåg 3 rdr 16 sk. b:o (5 rdr riksgäld) utgöra minimum för »anständigt» underhåll. Men det blef mångenstädes utan verkan (G. FLOREN, Tillkomsten av 1866 års RO, s. 87—91.).

»göras till föremål för entreprenader». Strindlund hade icke bort kasta en sådan skugga på folket. Valkretsars förening om gemensam riksdagsman borde man hellre anse »som en utmärkelse, ett bevis på förtroende, än som ett bemödande att få ett ombud för godt pris».

Så kom *Anders Danielsson* själf. Han yttrade sig »egentligen blott» för att förklara sin förnøjelse däröfver, att han ensam vålat detta förslag, »därigenom att det icke kunnat lämnas utan anmärkning», att han genom ett allmänt förtroende varit ombud för ett större antal härad, än eljest varit vanligt. Huru han motsvarat detta förtroende, därom kunde kamrater och kommittenter vittna, liksom om huruvida han rest omkring och bjudit ut sig. För sin del kunde han ej alls gilla principen i föreningsfriheten, då ej någon garanti funnes mot att bondeståndet kunde blifva för litet, men trodde dock, att »folkets uppmärksamhet på vikten af riksdagsmannavalen» beredde säkerhet. Antalet hade vid förra riksdagen varit 117 och vore vid den pågående 106. »Upplýsningsvið får jag tillägga», fortfor Danielsson, »att mina kommittenter betala mig så hederligt i riksdagsmannaarvode, att Strindlund själf må däröfver förundra sig; då nämligen detta uppgår till 6, 8 à 9 rdr för hvarje hemman i vissa härad, kan detta tjäna till bevis, att jag själf icke förskaffat mig fullmäktigskapet genom något beting om en ringare betalning därför»¹.

Strindlund replikerade spetsigt nog. Han ville ej förlänga diskussionen »för att slippa ytterligare anledningar till förundran»; men han ville bestrida, att han syftat på någon viss person, på det framfarna hade han ej tänkt, utan på hvad som skulle kunna inträffa. »Jag bifaller utan förskräckelse, och förundrar mig icke, om någon skulle vara därmed mindre nöjd».

Öfvanpå det hela lade så Nils Månsson sitt vanliga fridsstiftande ord. Det funnes nog blott få personer, som kunde förtjäna samma förtroende som *Anders Danielsson*, och det vore således ej att befara, det bondeståndet skulle bli för litet. Hvarefter förslaget bifölls med 54 röster mot 36².

Gå vi så till en närmare utredning af huru bondeståndets representation i praxis gestaltat sig, så erinra vi oss först från debatterna i frågan, att valkretsarna aldrig begagnat sin föreningsfrihet i sådan utsträckning, att bondeståndet vid någon riksdag fått för liten personal. Bondeståndet skulle kunnat svälla ut till en riksdagskammare på öfver 320 personer, men det har oftast blott mobiliserat ungefär en tredjedel eller något mera sin potentiella stridsberedskap. Och då detta varit ur parlamentarisk-teknisk

¹ »Det uppgafs», enligt CHR. NAUMANN, att Danielsson haft 2 rdr b:o om dagen för hvart härad, alltså 54 rdr b:o inalles som dagsarvode. Men så höll han också »ett ordentligt kansli» af handsekreterare och biträden.

² Bd 3 : 518--24.

synpunkt tillräckligt, har obenägenheten för ökade riksdagskostnader förmått öfvervinna alla frestelser till uppställande af en större styrka. Detta medlemsantal betyder ju, att det bakom hvarje fullmäktig stod i medeltal tre valkretsar. Men en ingående undersökning visar, att medeltalet härvidlag som vanligen annars ger en skef föreställning om verkligheten. Företagen detaljutredning har lämnat det resultat, som utvisas af följande tabeller öfver fördelningen af riksdagsmännen efter antalet innehafvande mandat i bondeståndet under perioden 1815—65¹. Tabell I anger förhållandet mellan mandat och ståndspersonal före och tabell II efter inskränkningen i möjligheten till mandatkumulation.

Af tabell I gifver sig först och främst, att en sådan representation en gros som Anders Danielssons ingalunda hörde till sedvänjan. Han är med sitt mångdubbla mandat ett alldeles enstaka fenomen, och själfva öfverdriften i den parallelt med hans stigande renommé fortgående kumulationen börjar först med riksdagen 1828—30. I öfrigt äro de kumulerade mandaten visserligen i stor majoritet under hela perioden, men de flerdubbla äro relativt fåtaliga (och de gälla vanligen småhärad, såsom i Göteborgs och Bohus län, eller glest befolkade Norrlandsvalkretsar). Riksdagsmännen med dubbla eller tredubbla mandat bilda tillsammans alltid flertalet, icke blott bland innehafvarna af mer än en full-

¹ Först vid 1815 kan det nya statsskicket sägas ha trädt uti normal tillämpning. Öfvergångstidens riksdagar förete vissa oregelbundenheter, luckor i representationen m. m., särdeles för Norrlands vidkommande. Särskildt annotabelt är den ringa kumulationen vid »konventionsparlamentet» 1809. Af de 139 undertecknarna under riksdagsbeslutet inneha ej mindre än 72 blott enkla mandat, och 37 representera hvardera en »sammansättning» af två valkretsar.

Betecknande för situationen är, att inga namn under beslutet finnas från Västerbotten och Lappland.

Tabellerna äro uppgjorda med hufvudsaklig ledning af riksdagsbeslutens uppgifter, enär de förteckningar å bondeståndets riksdagsfullmäktige som vid början af hvarje riksdag upprättats och som från och med 1844 äro upptagna i första bandet af stånöets protokoll, på grund af vid den tidpunkten oafgjorda eller senare uppkomna förhållanden icke äro tillförlitliga eller användbara.

Uppgörandet af en fullt exakt och rättvis statistik härvidlag erbjuder nära nog öofvervinneliga svårigheter. Först och främst måste hänsyn tagas till hvad som är »urminnes praxis» i valkretsförhållandena. Så är, t. ex., på Öland motet (tingslaget) och icke häradet den hädfästa valkretsen, hvadan de båda riksdagsmännen därifrån böra anses innehafva enkla mandat, ehuru motén omfatta tre härad hvardera. De bohuslänska småhärad åter, som tillsammans bilda tingslag, äga det oakadt hvar för sig representationsrätt; medan Vadsbo härad med sina fyra tingslag af ålder räknats som en valkrets. Där benämningen härad ej finnes, får man såsom likvärdiga räkna de representerade tingslagen, (skeppslagen bergslagen); med observerande af att somliga äro dubbelnamniga eller mer: Frötuna och Länna = en valkrets, Nora och Hjulsjö på samma sätt, Nås, Järna och Floda likaledes. Särskildt uppslagsarbete bereda en norrländingarna, som vanligen endast angifvit sig såsom representeranter för det eller det större området, t. ex. »Norra Helsinglands domsaga» eller »Södra Ängermanland, öfre delen».

Tab. I. Riksdagarna 1815—35.

Riksdag:	Riksdagsmän representerande valkretsar												Summa	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	21	27	riksdags- män	val- kretsar	
1815	43	36	30	6	3	4	2	1 ¹	—	—	—	125	290	
1817—18	38	32	32	7	5	2	3	1 ¹	—	—	—	120	292	
1823	49	41	28	6	2	4	2	—	1 ²	—	—	133	296	
1828—30	40	32	27	6	6	3	2	—	—	1 ²	—	117	292	
1834—35	25	29	25	12	7	2	2	—	—	—	1 ²	103	294	
i medeltal														
1815—35	39	34	28,4	7,4	4,6	3	2,2	—	—	—	—	119,6	292,8	

Tab. II. Riksdagarna 1840—65.

Riksdag:	Riksdagsmän representerande valkretsar												Summa		Anm.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	21	27	riksdags- män	val- kretsar		
1840—41	33	23	33	11	7	2	4	—	—	—	—	113	297		
1844—45	21	30	26	18	6	1	4	—	—	—	—	106	295		
1847—48	26	25	25	18	8	3	3	—	—	—	—	108	302	Utom talmannen ⁸	
1850—51	30	25	27	16	7	2	4	—	—	—	—	111	300	Med „	
1853—54	26	25	29	18	7	2	4	—	—	—	—	111	310	Utom „	
1856—58	31	22	27	23	5	1	3	—	—	—	—	112	300	„	
1859—60	25	24	27	16	9	2	4	—	—	—	—	107	303	„	
1862—63	27	27	23	18	11	2	4	—	—	—	—	112	317	„	
1865—66	24	33	25	12	11	3	5	—	—	—	—	113	321	„	
i medeltal															
1840—65	27	26	26,88	16,66	7,88	2	3,88	—	—	—	—	110,33	305		

¹ ANDERS JOHNSON från Norra Angermanland.² ANDERS DANIELSSON.

⁸ Från denna tid utsågs nämligen en riksdagsman n:r 2 af den valmanskår, hvars fullmäktig blifvit ständets talman. Efter definitivt beslut af 1844—45-års-riksdag-hette-det-nämligen-i-RO-§-17-mom-2-p-2, att nytt val skulle anställas, om vald riksdagsman blefve utsedd till ständets talman. Detta »på det sådana kommuner», säger KU 1841 (mem. 89), »hvilka utsett de riksdagsfullmäktige, som i borgare- och bondestånden blifvit nämnde till talemän (hvilka sistn. i allmänhet enl. RO 45 själfve ej äga någon röst i deliberationen eller voringen), icke måtte komma i saknad af den dem i grundlagen tillerkända fördel att vid riksdagen äga en af dem själfva vald tolk af nationens åsikter och önsknin-» — genom hvilket fraseologiska fikionalöf endast med nöd öfverskyles det gamla kända betraktelsesätt, som RO ej ville veta af. I bondeståndets plenum hade vid sakens behandling BENGT GUDMUNDSSON från Hallands län sagt rent ut, hvad som allmänt tänktes och flera gånger förut andragits, att »det häråd, hvars fullmäktig utses till talman, i själfva verket förblir orepresenteradt, eftersom talmannen icke har någon rösträtt» (Bd. 1844: IV: 169). Jfr äfven 1823, Riksdagstidningar, s. 407—8. Någon ersättare för talmannen vid riksdagen 1850—51 förekommer icke i riksdagsbeslutet, hvadan dennes mandat medräknats i tabellen. — Ett dylikt ersättningsval för talmannen var hos borgareståndet i bruk redan under frihetstiden (VESSBERG, Stockholms stads riksdagsmannaval, s. 25).

makt utan äfven om än knappt inom ståndet i sin helhet. Det som kanske mest frapperar, är emellertid det stora antalet med enkla mandat, utgörande omkring en tredjedel af hela bondeståndet. In summa: det öfvervägande flertalet i bondeståndet utgjordes af riksdagsmän, som representerade en eller två till val berättigade menigheter.

Tabell II indicerar vissa intressanta förskjutningar i dessa förhållanden. Att öfverdrifterna af det Danielssonska slaget äro försvunna, behöfver väl knappast påpekas; den af dem framkallade reform, som blef grundlag vid 1834—35 års riksdag, afsåg ju framför allt detta. Däremot åsyftade den ingalunda att lägga hinder i vägen för rätten öfverhufvud till förening om riksdagsfullmäktig utan snarare att befrämja den genom att leda dess praxis in på sundare banor: att *inarbete domsagan som normal valkrets*. Att också utvecklingen gått i den önskade riktningen, därom torde äfven tabellens siffror bära vittne. Det kumulerade mandatet öfverhufvud har nu vida mer än dubbelt flertal inom ståndet; och i öfrigt ha majoritetsförhållandena förskjutit sig åt den starkare kumulationens håll. Den enkla eller blott dubblade mandatens män förmå ej längre bilda majoritet, betydligt decimerade som de nu blifvit¹. Och grupperna med två eller tre fullmakter ha äfven förlorat den majoritet, som de förut ägde inom ståndet — utom 1844, beroende på en tillfällig dubbling af enkla mandat, och 1865, af just anoterad orsak. I de kumulerade mandatens krets bibehålla de visserligen det absoluta öfvertaget, men siffrorna ha förändrats på ett högst karakteristiskt sätt: under det att den förre af dessa grupper högst väsentligt och den senare något minskats, ha de fyr- och femdubbla mandaten ökat den ena med öfver, den andra med bortåt 100 %; de sexdubbla ha ej förmått häfda sin gamla numerär, medan åter de sjudubbla gått upp med en relativt hög procent.

Det framgår härvid tydligt, att genom fastsläendet af domsagan såsom maximivalkrets icke blott kumulationerna utöfver sju försvunnit, utan också det redan förut utbredda sträfvandet att vid valen inrätta sig efter domsagor i hög grad befordrats. Däraf den betecknande koncentrationen mot sifferfördelningens midt och den minskade variationen på flyglarna: somliga domsagor bestodo af ett enda härad (tingslag), men de flesta innefattade två till fem och ett fåtal sju, som var det högsta². Vid den sista ståndsriksdagen voro af bondeståndets 113 riksdagsfullmäktige 86 represen-

¹ Undantagandes blott vid den sista ståndsriksdagen, beroende på en ökning af de *dubbla* mandaten, hvilken åter synes ha framkallats genom förändringar i den judiciella indelningen.

² 1865 funnos 12 tingslag, som bildade egna domsagor, mot 8 femtio år förut.

tanter för hela domsagor ¹, mot 47 vid 1834 ² och 63 vid 1840 års riksdagar af respektive 103 och 113.

Tabellerna fästa äfven uppmärksamheten därpå, att antalet ledamöter i bondeståndet icke blott öfverhufvud taget är lägre än under 1700-talet utan också befinner sig i ett stadigt sjunkande — oafsedt vissa oscillationer — ned mot den siffra, som betecknar domsagornas antal i riket.

Anmärkningsvärdt är till slut, att ofta nog, ännu sedan grundlagen utsträckt sin vitesbestämmelse till att äfven gälla »härad» (RO § 16), ett betydligt antal valkretsar uraktlåtit att »ställa fullmäktig», d. v. s. icke ens lämnat fullmakt åt den af någon medvalkrets utkorade. Men saken var nog den, att då mångenstädes, norr om Dalälven öfverallt, hvad som skulle betraktas såsom grundlagsenligt »härad» och alltså utgöra valkrets, endast hvilade på mer eller mindre »urgammal» tradition, det var omöjligt att i förevarande hänseende drifva en sträng tillämpning af grundlagens bud ³. För arvodets skull borde ju ståndet ej alltför ofta se

¹ Härtill komma ytterligare tre riksdagsmän, af hvilka en representerade två hela domsagor och i venne hvardera en domsaga plus ett tingslag.

² Därtill Anders Danielsson med fem domsagor plus 10 härad, och Nils Månsson med två.

³ Äfven från borgareståndet kunna hämtas exempel på uraktlåtenhet i den vägen. Se t. ex. VESSBERG, Svenska riksdagen, s. 22.

Huru gammal häfd sökte göra sig gällande äfven emot senare grundlagsbud, visar bl. a. ett exempel från den sista ständsriksdagen. Vadsbo som nu var deladt i två domsagor, hade i trots häraf endast befullmäktigat en riksdagsman; fullmaktskommitterade hade bestridit dessa domsagors rätt att förena sig om gemensamt ombud, med hänvisning till RO § 15 p. 4, men låtit saken passera. Vadsbo hade i alla tider endast haft en riksdagsman och därvid varit i sin goda rätt, då det utgjorde ett enda härad. Då det nu, med en folkmängd på 60,000 personer, delats i två domsagor, kom därigenom vid riksdagsmannavalet fram i dagen den motsägelse, som rådde mellan de olika punkterna i RO § 15. I första punkten står häradet såsom den principiella valkretsen, med skyldighet att sända en riksdagsman men ej fler. I tredje och fjärde punkterna åter fastslås domsagan — såsom — det — område, — utöfver — hvars — gräns — förening — om — riksdagsman ej annat än undantagsvis finge äga rum. Grundlagstiftarna af 1834 hade alltså ej tänkt sig ett sådant fall, som nu inträffat i Vadsbo, nämligen att denna lagliga enmansvalkrets uppdelats i venne jurisdiktionsdistrikt, som ej lagligen (enligt § 15 mom. 3 och 4) finge hafva gemensam riksdagsman.

I bondeståndet blef det åtskilligt ordande i saken. SVEN ROSENBERG från Kristianstads län yrkade, att den uppsände riksdagsmannen (f. d. talmannen ANDERS ANDERSSON i Greby) skulle anses som representant för den domsaga, Södra Vadsbo, hvori han bodde, men att Norra Vadsbo skulle förklaras förfallet till vederbörligt vite samt åläggas välja egen riksdagsman. Domhufvanden i orten samt justitiestatsministern sades äfven hafva samma åsikt i själfva rättsfrågan; och PER NILSSON i Espö anförde ett prejudikat från Högsta domstolens valafgöranden. De flesta af dem, som höllo på domsageprincipen, ville emellertid ej vara med om vites åläggande, enär val hade skett, om än med missuppfattning af grundlagen (ANDERS GUDMUNDSSON från Halland). — Andra ville låta vid det skedda bero. CARL GUSTAF SKÖLDBERG (Närke) ansåg valet lagligt. Vadsbo utgjorde fortfarande blott ett härad, med gemensam skjutshållning, gemensamt vägunderhåll o. s. v. Alluderade, såsom vanligt var vid alla möjliga tillfällen den riks-

igenom fingrarna med dylika »försummelse»; men då man å andra sidan ej heller ville bli för många i bondeståndet, fick man också låta sig nöja, om bara något eller några tingslag i en domsaga ställt om, att hon vardt representerad, ty ifråga om bondeståndet gällde det verkligen så: att ehuru i grundlagen alla voro kallade, man helst såg, att få blefvo utvalde.

Öfverhufvud taget har det, genom traditionens och de ekonomiska förhållandenas makt, rådt en viss stabilitet i tillämpningen af den grundlagsgifna valfriheten, så att vissa härad eller tingslag o. s. v. alltid eller gemenligen förenat sig, under det andra städe sändt egna fullmäktige till riksdag. Särskildt framträder en sådan stabilitet i Södra Sverige och Norrland, i hvilka landsändar man mera än annorstädes följt domsagenädet. Öland och Gottland¹ sända alltid två riksdagsmän hvardera, Gästrikland alltid en. De båda grannarna Östra och Västra härad i Småland ha aldrig förenat sig, under det att de fyra häraderna i sydöstra hörnet af Skåne—Ljunits och Herrestad, Ingelstad och Järrestad, som ligga parvis på ömse sidor om länsgränsen — alltid haft gemensam riksdagsman ända till 1859, då de båda förstnämnda bryta det urgamla laget och förena sig med Oxie, Skytt och Vemmenhög om den framstående riksdagsmannen PER NILSSON i Espö². I mellersta Sverige däremot råder mera omväxling härutinnan; starkast är växlingen i Svealandskapen, framför allt på linjen Stockholm—Karlstad, samt i Göteborgs och Bohus län. I dessa bygger skifta valförbunden som bilderna i ett kaleidoskop: den ena gången kommer samme man till riksdagen såsom representant för flera härad, en annan gång för ett enda och en tredje för detta jämte ett par helt nya³.

dagen, på »den stora reformen» och hoppades, att inga fler val till bondeståndet skulle behövas; men om man nu ålade vederbörande ett nytt val skulle det se ut, som om man ej önskade representationsförändringen! JONAS ANDERSSON (Östg.) påpekade, att länsstyrelsen i Mariestad varit af samma mening som häradsboarna i Vadsbo, då endast den ene domhufvanden anmodats förrätta val; och ANDERS MEDIN (Kronobergs län) upplyste om att förhållandet varit detsamma vid förra riksdagen och att man då låtit vid saken bero, hvilket styrkt elektorerna i Vadsbo till att låta allt förbli vid det gamla. Ståndet beslöt emellertid, att val skulle förrättas för Norra Vadsbo, med 61 röster mot 35 (Bd I s. 25—32).

¹ I 1815 års riksdagsbeslut synes ej mer än en, men två finnas där ändå (Bd I : 79). Ölands båda tingslag (mot), som hela tiden utgjort en domsaga; ha dock vid två riksdagar i ständsrepresentationens älfte timme förenat sig om samme man (E. J. RUDBERG), nämligen 1856 och 1865.

² Så äfven 1862. Anmärkas bör, att alla fyra ända till tio år förut utgjort en domsaga; fr. o. m. 1849 skildes de emellertid efter länsgränsen i två; 1865 förenas så Ljunits och Herrestad med Vemmenhög till en domsaga och sända med detta gemensam fullmäktig till den sista ständsriksdagen.

³ LARS OLSSON i Groröd, som varit med sedan 1786, representerade under tiden 1809—30, alltså vid 7 riksdagar, i 6 olika valkretsformationer 12 af de 20 häraderna i Göteborgs och Bohus län.

Talmän och vice talmän i bondeståndet 1809—1866.

Riksdag:	1. Talman och 2. vice talman	Representant för följande valkretsar:	
		antal	namn
1809—10	<i>Lars Olsson</i> i Groröd	1	Lane
	<i>Anders Jansson Hyckert</i>	1	Örbyhus ¹
1810	<i>Lars Olsson</i> i Groröd	5	Lane, Tunge, Stångenäs, Sotenäs och Sörbygden
	<i>Anders Jansson Hyckert</i> ...	3	Örbyhus, Norunda och Oland
1812	<i>Lars Olsson</i> i Groröd	7	Lane, Stångenäs, Sotenäs, Vätte, Tanum, Bullaren och Kville
	<i>Jon Jonsson</i> i Skörje.....	3	Bräkne, Medelstads och Östra härad
1815	<i>Lars Olsson</i> i Groröd	6	Lane, Stångenäs, Sotenäs, Inlands Nedre, Torpe och Fräkne
	<i>Anders Jansson Hyckert</i> ...	5	Örbyhus, Norunda, Oland, Dannemora, Löfsta
1817—18	<i>Lars Olsson</i> i Groröd	2	Lane och Fräkne
	<i>Anders Jansson Hyckert</i> ...	4	Norunda, Örbyhus, Films-Dannemora, Löfsta
1823	<i>Anders Jansson Hyckert</i> ...	2	Norunda och Örbyhus
	<i>Jon Jonsson</i>	2	Bräkne och Medelstad
1828—30	<i>Johan Olsson Longberg</i>	4	Gästrikland
	<i>Jon Jonsson</i>	2	Bräkne och Medelstad
1834—35	<i>Johan Olsson Longberg</i>	4	Gästrikland
	<i>Jon Jonsson</i>	1	Bräkne
1840—41	<i>Anders Eriksson</i>	4	Karlskoga, Sundbo, Edsberg och Lekeberg
	<i>P. Ericson</i>	2	Gillberg och Näs
1844—45	<i>Hans Jansson</i> i Bräcketorp	2	Tössbo och Vedbo
	<i>Nils Pehrsson</i> i Boda	5	Hölebo, Jönåker, Rönö, Oppunda och Villättinge
1847—48	<i>Hans Jansson</i> i Bräcketorp	2	Tössbo och Vedbo
	<i>Nils Pehrsson</i> i Boda	5	Hölebo, Jönåker, Rönö, Oppunda och Villättinge
1850—51	<i>Nils Pehrsson</i> i Boda.....	5	Hölebo, Jönåker, Rönö, Oppunda och Villättinge
	<i>J. A. Zetterberg</i>	2	Sollentuna och Danderyd
1853—54	<i>Nils Strindlund</i>	3	Södra Ångermanland, Öfre delen
	<i>Ad. Vilh. Svartling</i>	3	Åkerbo, Bankekind och Hane-kind
1856—58	<i>Nils Strindlund</i>	3	Södra Ångermanland, Öfre delen
	<i>And. Andersson</i> i Vadsbo...	1	Vadsbo
1859—60	<i>Nils Pehrsson</i> i Ringstorp...	2	Konga och Uppvidinge
	<i>Ola Svensson</i>	2	Färs och Frosta
1862—63	<i>Nils Larsson</i> i Tullus	7	Norra Jämtland
	<i>A. Eriksson</i>	3	Nordal, Sundal och Valbo
1865—66	<i>Nils Larsson</i> i Tullus	7	Norra Jämtland
	<i>A. Eriksson</i>	3	Nordal, Sundal och Valbo

¹ På grund af dödsfall fick Hyckert senare äfven fullmakt för Norunda (Bd 2, s. 183, 18 aug.). Till vice talman utnämndes Hyckert först i april 1810, »i anseende till talmannens iråkade sjukdom». Annars hade enligt

Man skulle kunna tro, att det företrädesvis varit särskildt framstående och ledande män, som kumulerat mandat, eller åtminstone att sådana alltid representerat många kretsar. Så förhöll det sig ju också med ANDERS DANIELSSON. Men det är ingaluuda regel. Det personliga har i denna historia ej alltid varit det största, starkare ha lokalekonomiska eller andra bygdepolitiska intressen spelat in. Den jämte Danielsson mest ryktbare af tidens offentliga bondemän, NILS MÅNSSON i Skumparp, satt för sina traditionellt samgående härad, Frosta och Färs¹; endast en gång, 1834—35, representerade han äfven Onsjö, Rönneberg och Luggudde². LARS OLSSON, som tillhörde den valpolitiskt mest oroliga landsändan representerade än ett till två, än sex till sju härad. Om HYCKERT förenade sig än blott Norunda och Örbyhus, än dessa jämte Olands tingslag, än ytterligare Dannemora och Löfsta. JOHAN OLSSON LONGBERG satt alltid för hela Gästrikland, men det gjorde också både företrädare och efterföljare. JOHAN JAKOB RUTBERG samlade stundom många fullmakter men fick t. ex. 1828 nöja sig med att representera två tingslag, liksom HANS JANSSON det året endast innehade fullmakt för Tössbo.

Af särskildt intresse äro talmännens och vice talmännens mandatförhållanden. Såsom af tabellen å föreg. sida — äfven upptagande öfvergångstidens riksdagar — framgår, ha både fall af enkelt och starkt kumuleradt mandat förekommit, dock utan all öfverdrift.

Åtskilliga annars i riksdagen mindre framträdande sutto med flerdubbla mandat. Men man gör rätt i att härvid ihågkomma, att det oftast var det stora anseendet i hemorten, som gaf riksdagsfullmakten, i den egna kretsen såväl som i grannarnas; liksom att kontinuiteten i valfrihetens tillämpande på många håll vidmakthållits genom vissa gamla, ofta vidt utgåenade riksdagsmannasläkter, inom hvilka värdigheten nästan som gått i arf, särskildt i norra Skåne, Småland, Värmland och Dalarne samt i Norrland. I den måtto erinra valtraditionerna hos det svenska bondeståndet inte så litet om engelska sedvänjor — sans comparaison i öfrigt!

Efter nu afslutade redogörelse för bondevalkretsarnas föreningspraxis efter 1809 ligger det nära till hands att göra den frågan: hur ställde sig dessa förhållanden under det närmast föregående århundradet? Svaret blir, att de ställde sig ungefär på samma sätt, blott något jämnare: de stora kumulationerna efter 1809 äga ingen motsvarighet under 1700-talet. Dess mest bekante riksdagsbonde, »öfvertalemannen» OLOF HÅKANSSON i Lösen, represen-

gammalt bruk riksdagsmannen för Håbo härad i Uppland vid behof fungerat som talman (Bd 10: 309—10, 328—31).

¹ De bildade tillsammans domsaga.

² Detta på grund af den ursprunglige representantens under riksdagen timade frånfälle (Bd 7: 542, 23 okt.).

terade visserligen hela »Blekingen», utom vid sin första riksdag (1726—27), men det innebar ju endast en förening af fyra valkretsar. Äfven hans närmaste efterträdare innehade samma mandat. De båda synnerligen inflytelserika bonderepresentanterna från gustavianska tiden JON BENGTSSON i Ströby (Kronobergs län) och KNUT PERSSON i Hörby (Blekinge) innehade ej heller större mandat, än hvad i respektive hemorter var det vanliga. Det som ofvan sagts om Öland och Gottland, de fyra skånska häradena¹ o. s. v., gäller också för hela 1700-talet.

Af speciellt intresse är Finlands representation. Det visar sig, tvärtemot hvad man ur viss synpunkt kunnat förmoda, att kumulationen här varit ganska ringa. Det har tydligen synts finnarna mera angeläget, att deras antal i bondeståndet ej blefve för litet än att de besparade sig kostnad och besvär².

¹ Vid valet till riksdagen 1792 gick dock Järrestad för sig själf.

² För öfrigt var det lättare för finnarna att komma till Stockholm än för riksdagsmännen från öfre Norrland. I någons riksdagsminnen berättas, att riksdagsfarande norrländingar stundom togo vägen öfver Finland.

Vid den sista riksdagen efter 1700-talets regim, 1809—10, var af Finland endast den åländska arkipelagen representerad; och blott under en del af riksdagen.

I den af rikskanslersämbetet — som i förbigående upprätthölls af tidens »grand old man» och administrativa allt i allom riksdrotsen CARL AXEL TROLLE-WACHTMEISTER — efter verkställd granskning af fullmakterna aflämnade förteckningen öfver prästeståndet upptogs särskildt för sig såsom representant för Åland kontraktsprosten OLOF HAMBREÆUS, och tälmannen meddelade, att riksföreståndaren »på Hambræi däröfom gjorda ansökning samt med afseende däruppå, att prästerskapet på Åland nu är utur stånd satt att någon fullmäktig till den påbegynta riksdagen i behörig ordning hitsända, nädigst förklarar det vara med dess goda minne och välbehag öfverensstämmande», att H., i likhet med hvad vid 1719 och 1743 års riksdagar händt med det då ifrån Åland och Finland flyktade prästerskapet, tillåtes att vid riksdagen vara ledamot i prästeståndet.

Detta godkändes af ståndet, hvarvid särskildt framhölls, att H. redan 1800 varit af sin division kallad till riksdag, och att Åland enligt kungl. brefvet af den 17 mars 1808 tillsvidare hörde till Uppsala stift (enligt samma bref skulle det äfven höra till Stockholms län).

I protokollet för den 4 nov. 1809 finner man emellertid, att prästeståndet valt ny ledamot i LU efter H., som två dagar förut tillkännagifvit, att han »nu mera ansåg sig icke böra i ståndets överläggningar deltaga». Det var det nu justerade amputationsprotokollet i Fredrikshamn, som förmenade honom att riksdagen vidare bevista (P. I: 13—14, III: 299, :53).

Samtidigt lämnade bondeståndets finske bankofullmäktig, ANDERS MATTSSON LUNDQVIST från Åland, sin befattning — »med anledning af det emellan Sverige och Ryssland afslutade och nyligen kungjorda fredsfördrag», såsom det med för tiden ovanlig enkelhet hette i bankofullmäktiges protokollsutdrag till bondeståndet af den 7 nov. 1809 (Bd 6: 13).

Tvenne konferenser.

Folkrättsinstitutet i Kristiania, Interparlamentariska Unionen i Genève.

Af

Frih. Lage Staël von Holstein.

Under sista veckan af augusti hade Folkrättsinstitutet (*Institut de droit international*) för sin adertonde session mottagit inbjudan till Kristiania. Detta smickrande hedersbevis förklaras närmast genom Institutets önskan att framföra sitt tack för 1906 års Nobelpris men äfven af den med all rätt bemärkta plats, som herrar Hagerup (president), Gram och Beichman f. n. inta inom dess leder. En hyllning i första rummet åt Sverige, som genom sin högsinta tolkning af folkrättens bud gaf broderlandet dess frihet, åt Kleen, den första betydande folkrättspublicisten i Norden, och Hammarskjöld, en af Haagdomstolens mest aktade och anlitade ledamöter, hade kanske eljest synt naturligare. Den respekt Institutet är skyldigt sina egna vetenskapliga anor hindrade i hvarje fall mötet från att ta någon som helst demonstrativ natur. Däremot karaktäriserades det af en sällsynt arbetsintensitet, som också ledde till aktningvärdas resultat.

Institutet hade till en början att behandla en administrativ fråga af ganska stor betydelse nämligen rörande dess ställning till Carnegie-stiftelsen¹, hvars sekreterare, prof. James Brown Scott, framställt en anmodan, att Institutet ville vara densamma vetenskapliga rådgifvare. Att detta förslag enhälligt antogs, må ha sitt berättigande ur samarbetets egen synpunkt, äfven om man kunde finna, att det planerade amerikanska institutet för internationell rätt² med lika fog kunde spela denna förmyndarroll, men betänkligheten ligger i att de 100,000 francs Institutet årligen kommer att erhålla för sina tjänster kunde ge skenet af att det — med risken

¹ *Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law.*

² *Jmfr Revue Générale de droit international public, t. II—IV, 1912.*

af sin neutrala själfständighet — ställt sig i dollarns sold¹. Den kommitté, som inkom nedsattes för afgörandet af en del preliminära frågor rörande denna entente, torde emellertid vaka öfver att dennas karaktär ej må leda till några beklagliga misstolkningar. I förbigående sagdt föreföll det rätt litet taktfullt, att i nämnda kommitté iuvaldes tvenne norrmän, medan hvarken Sverige eller Danmark erhöll någon representant.

Institutets vetenskapliga program är som bekant noggrant förberedt genom studiekommissionernas arbeten, och flera högst värdefulla rapporter förelågo äfven denna gång. På grund af M. Paul Fauchilles demonstrativa frånvaro omöjliggjordes emellertid någon ingående diskussion öfver de närmast af honom utarbetade sjö- och luftkrisreglementena, och man inskränkte sig därför till att ge en principiell ledtråd för vederbörande kommissions vidare arbeten. Sålunda bestämdes, att den blifvande handboken utslutande borde innehålla regler om förhållandet mellan de krigförande men reservera frågan om de neutralas ställning; att den borde ge tillämpning åt de för ländt- och sjökriget gemensamma principerna samt likaså ta luftkriget i betraktande; att de principer, Institutet redan uttalat sig för, borde vidmakthållas; att handboken *så mycket som möjligt* borde ta hänsyn till de bestämmelser, angående hvilka makterna redan äro eniga; att Institutet fast vidhåller sina föregående beslut rörande kaperiets afskaffande och okränkbarheten af privat egendom till sjöss²; som emellertid denna princip ej ännu är allmänt godtagen och så länge detta är förhållandet kaperiets reglering är nödvändig, anhåller Institutet, att kommissionen måtte utarbeta bestämmelser, förutseende såväl det ena som det andra fallet³. — I denna anbefallning har sålunda Institutet, märkligt nog, för tredje gången och efter en betydande omsättning inom dess leder vidhållit principen om okränkbarheten af privat egendom till sjöss oaktadt Englands hårdnackade motstånd mot denna betydelsefulla grundsats.

Det publikrättsliga ämne, som samlade sessionens hufvudintresse, var utan tvifvel prof. Politis rapport öfver »Krigs inverkan på internationella aftals bestånd». Jag meddelar här de viktiga paragrafer, kring hvilka Institutet efter en ingående debatt lyckades ena sig:

Kap. I. Om fördrag mellan krigförande makter.

Art. 1. Fientligheternas öppnande och fortgång utöfva ingen verkan på beståndet af de fördrag, aftal och öfverenskommelser — hvilka deras egenskap och föremål än vara må —, som de

¹ Jmfr *Berliner Tageblatt*, 2 Sept. 1912.

² Denna mening antogs med 31 röster mot 9, hvilka senare be-tecknande nog utgjordes af samtliga engelsmännens röster jämte prof. Reuterskjölds.

³ Denna sista sats godkändes enhälligt.

krigförande makterna sinsemellan slutit. Förhållandet är detsamma beträffande de särskilda förbindelser, som härleda sig ur sagda fördrag, aftal och öfverenskommelser.

Art. 2. — Kriget upphäver likväl rättsenligt:

1:o. öfverenskomster om internationell samverkån (*pactes d'association internationale*), fördrag rörande protektorat och uppsikt, allians, garanti eller subsidier, fördrag, som upprätta en förmånsrätt (*droit de gage*) eller en inflytelsesfär, samt i allmänhet fördrag af politisk natur;

2:o. hvarje fördrag, hvares uttolkande eller tillämpning varit krigets omedelbara anledning enligt de officiella handlingar, som utgått från någondera regeringen innan fientligheternas öppnande.

Art. 3. — För tillämpandet af den i art. 2 fastställda regeln bör afseende fästas vid fördragets innehåll. Om samma aktstycke innehåller bestämmelser af olika natur, skola endast de betraktas som upphädda, hvilka äro att hänföra till de grupper, som art. 2 uppräknar.

Fördraget faller likväl i sin helhet, då det har karaktären af en oupplöslig handling.

Art. 4. — De fördrag, som bestå och hvilkas utförande oaktadt fientligheterna förblir praktiskt möjligt, böra iakttagas som förut. De krigförande makterna kunna fritas sig härifrån blott i den utsträckning och för den tid, som krigets fordringar nödvändigöra.

Art. 5. — De fördrag, som slutits i krigiskt syftemål, äro ej afsedda i art. 2, 3 och 4.

Art. 6. — Förutom det ansvar, som kränkandet af dessa regler medför, böra de tjäna till att tolka ett tyst förbigående och att fylla fredstraktaternas luckor. Här af följer, att man i brist på uttryckliga bestämmelser af motsatt art bör afgöra, att:

1:o. De fördrag, som berörts af kriget, äro slutligen upphädda;

2:o. De fördrag, som ej berörts af kriget vare sig de under fientligheternas lopp varit tillfälligt upphädda eller ej, äro under tyst medgifvande bekräftade;

3:o. De fördrag, hvilkas bestämmelser stå i motsättning till fredsfördragets innehåll, äro i och därmed trädde ur kraft;

4:o. Ett fördrags uttryckliga eller själffallna trädande ur kraft berör ej retroaktivt de verkningar fördraget utöfvat, innan det blef upphäddt.

Kap. II. Om fördrag mellan krigförande och utomstående makter.

Art. 7. — Bestämmelserna i art. 1 och 6 äga sin tillämpning, hvad angår de krigförande makternas ställning till de fördrag, som ingåtts mellan desamma och för konflikten utomstående makter under följande förbehåll;

Art. 8. — Då de aftal, som binda de krigförande makterna sinsemellan, ha samma föremål som deras förbindelser till utomstående makter, böra de tillämpas i de senares intresse. Sålunda förbli kollektiva garantifördrag gällande, oaktadt krig uppstått mellan två af de garanterade makterna.

Art. 9. — De kollektiva aftalen fortfara att äga gällande kraft i hvar och en af de krigförande makternas förhållande till för konflikten utomstående kontrahenter.

De kunna icke genom fredsfördraget förändras till nackdel för de utomstående kontrahenterna utan dessas medverkan eller samtycke.

Art. 10. — De fördrag, som slutits mellan en krigförande och en tredje makt, beröras ej af kriget.

Art. 11. — I saknad af uttrycklig motsatt bestämmelse eller förfogande, som ej lämnar något tvifvel rörande parternas afsikter, äga de kollektiva fördragen rörande krigets rätt sin tillämpning, endast om samtliga krigförande parter delta i aftalet.

Prof. Politis' förslag innehöll äfven en paragraf med innebörd, att handels- och sjöfartsfördrag utan vidare beröfvas sin kraft genom krigsutbrottet; Institutet afvärjde emellertid denna öfverdrift; det uppsköt likaledes frågan om krigets inverkan på enskilda aftal i allmänhet.

Sådant förslaget i sin helhet ter sig, bör det oafsedt sin politiska räckvidd ha utsikter att vinna bekräftelse vid nästa Haagkonferens. Dess aktuella intresse och värde kan ej bättre illustreras än af art. 5 i det nyligen afslutade italiensk-turkiska fredsfördraget¹ samt den diplomatiska aktion Turkiet utfövat under Balkankriget för att i medlingssyfte fästa stormakternas och särskildt Frankrikes uppmärksamhet på dess bestående integritetraktater². Ett speciellt dokumentariskt intresse för Norden ha artiklarna rörande kollektiva garantitraktatens helgd, i det att, som minister Hagerup påvisade, den norska integritetraktaten genom den får sitt värde konsolideradt³. Frågan om en permanent in-

¹ Denna artikel är sålunda affattad: »Alla de fördrag, aftal och förbindelser af hvad slag, art och natur de vara må, som slutits eller voro gällande mellan de höga kontraherande makterna innan krigsförklaringen, skola omedelbart återträda i kraft och de bägge regeringarna liksom deras vederbörande undersåtar skola gent emot hvarandra intaga identiskt samma ställning som den de befunno sig i före fientligheterna».

² Art. 5 i fördraget af 25 Juni 1802 efter freden i Amiens; art 7, i Parisfördraget af 1856, bekräftadt genom Berlinfördraget 1878; alliansfördraget af 15 april 1856 mellan Frankrike, England och Österrike, som innehåller, att de tre makterna gemensamt och hvar för sig garantera Turkiets integritet.

³ Under rubriken »Aftalens garantier» ägnade *Svenska Dagbladet* (4/9 1912) å ledareafdelningen en skeptisk kritik åt berörda moment i Institutets förslag. Större intresse än denna analys äger det faktum, att den grundar sig på ett meddelande, för hvilket norska telegrambyrån är ansvarig. Enligt detta skulle en »paragraf» af följande lydelse ha antagits: »Med undantag af allianstraktater fortfara kollektiva aftal att ha gällande

ternationell domstol¹, hvilken tack vare det amerikanska projektet af 1907 kvarstår å Haagkonferensernas dagordning och f. n. är föremål för en ingående granskning och intresserad utveckling å flera håll², uppfordrade Institutet till ett meningsutbyte, hvilket af prof. Lammasch sammanfattades i följande uttalande:

»Allt under erkännande af de stora förtjänster, som den 1899 upprättade skiljedomstolen äger för den internationella rättvisan och fredens bevarande anbefaller Institutet som synnerligen önskvärdt, att bekräftelse må ges åt det önskemål, som den andra Fredskonferensen uttryckt till förmån för upprättade af en Cour de justice arbitrale. Detta af följande anledningar: i syfte att underlätta och påskynda bruket af skiljedom, att tillförsäkra tvister af juridisk natur ett afgörande genom skiljedomare, som företråda de olika lagstiftnings- och processystemen; i afsikt att stärka domstolarnas auktoritet gentemot de stridande parternas företrädare genom det förhållande, att domstolarnes medlemmar på förhand äro kända för de senare samt för att på samma gång höja det afgifna utslagets moraliska kraft tack vare domarnas större antal och deras af samtliga stater erkända auktoritet; i syfte att bringa till afgörande, i det fall då det föreligger ett obligatoriskt skiljedomsfördrag med vederbörlig bestämmelse i detta ändamål, möjliga tvifvel beträffande frågan, om en viss tvist hänför sig till den kategori, som genom fördraget är underställd obligatorisk skiljedom; samt slutligen för att skapa en revisionsinstans för de utslag, som utgått från de i Haag upprättade domstolarna i det fall, då den särskilda kompromissen förutser en sådan revision»³.

Detta summariska uttalande uttömmar naturligtvis på långt när ej raden af de synpunkter, ur hvilka den nya domstolen hämtar sitt berättigande; Institutets mening är snarast negativ, d. v. s. den riktar uppmärksamheten på det nuvarande tribunalets brister

kraft i de krigförande staternas förhållande till tredje makt; dock kunna de krigförande makterna suspendera sådana traktater, om krigföringen gör det absolut nödvändigt. De traktater, som afses i denna paragraf, kunna ej vid fredsslut ändras till skada för den tredje makten utan dennas samtycke.» Som kommentar till denna kuriösa sammanställning fortsätter telegrammet: »Presidenten vid mötet Hagerup framhöll, att denna paragraf skulle vara af utomordentligt stor betydelse för de stater, hvilkas integritet eller neutralitet är garanterad af stormakterna. Skulle krig utbryta mellan två af de makter, som undertecknat norska integritetstraktaten, komme likväl traktaten, om denna bestämmelse antages af Haagkonferensen, att ha gällande kraft, och den kan icke ändras vid krigets slut, utan att den norska regeringen gifvit sitt samtycke.» Inspirationen förefaller då ganska tydlig!

¹ Jmf min anmälan af dr. Wehbergs studie (denna tidskrift årg. 1912, 256–57) samt min artikel »Une Cour de justice internationale» i *Indépendance Belge* (28/8 1912).

² Bl. a. har Handelskamrarnes internationella kongress i Boston under september noggrant diskuterat frågans betydelse för handelsvärlden. Se särskildt prof. Apts rapport i kongressens förhandlingar. Jmf. äfven *International Law Associations* diskussioner i Paris, maj, juni, 1912.

³ Jmf. § 83 af 1907 års första Haagkonvention.

för att därur sluta till det nyas nödvändighet; däremot reserverar den åt andra tribuner (*Confèrence interparlementaire, Congrès maritime international* etc.) att uppvisa de nya faktorer i det internationella lifvet, som äro den projekterade domstolens alldeles särskilda positiva betingelser. — Det förefaller mig, som om problemet i hela dess vidd tillhörde dem, som vårt utrikesdepartements Haagkommitté i första hand borde ta till noggrann undersökning i samråd med de institutioner, som äro praktiskt intresserade af dess lösning.

Man har å flera håll redan sedan länge föreslagit att Folk-rättsinstitutet, som vi säga på svenska, endast skulle ägna sig åt den publika rätten men lämna den privata åt andra besläktade institutioner. Tanken har säkert sitt berättigande, om man betänker, hur ofantligt de bägge kategorierna ständigt vidga sitt omfång. För att fullfölja ett i Madrid påbörjadt arbete hade Institutet i hvarje fall detta år äfven ett privatsrättsligt kapitel å sitt program, och det antog efter prof. Dienas kompetenta föredragande en serie regler rörande sakliga rättskonflikter vid konkurs¹.

Förslaget förordar fördragsvägen för reglernas godtagande och utgör i sin helhet en tillämpning af den dock länge (bl. a. af prof. Jitta) bestridda principen om tillämpande af *lex rei sitae* vid ifrågasvarande konflikter.

Institutet sammanträder nästa gång i Oxford, aug. 1913 under prof. Hollands presidium.

* * *

Den Interparlamentariska Unionen firade i Genève den 18—20 Sept. sin sjuttonde födelsedag. Den befinner sig således i den kritiska åldern. Randal Cremers och Fr. Passys skapelse borde så att säga ha trampat ur barnskorna och känna sig mer säker på den väg den har att följa för att på parlamentarisk väg befrämja skiljedomens och folkrättens framsteg. Det ser emellertid ut, som om Unionen ännu fordrade några år på nacken för att med värdighet kunna träda in i sin myndighetsålder. Man har ännu intrycket, att dess verksamhet är alltför famlande och nyckfull för att kunna påkalla den respekt inom diplomaternas läger, som den sträfvar till i syfte att därmed stimulera fredsarbetet i Haag. Visserligen kan man glädja sig åt, att så godt som alla stater utom de sydamerikanska nu äro representerade inom Unionen, så att denna af världens 12,000 riksdagsmän räknar fjärdedelen inom sina leder. Men samspelet mellan dessa grupper — hvilka tyvärr förlidet år genom vederbörandes öfverilade beskäftighet vid krigsuthottet beröfvades sin italienska kollega — är ännu fullt af dissonanser. Unionens verksamhet inskränker sig

¹ Texten återfinnes i ett referat af Alb. Rolin i *Revue de droit international et de legislation comparée*, nr. 5, p. 548—50.

nästan uteslutande till att samlas till årliga konferenser, vid hvilka man sett ända till 600 delegerade. Dessas arbete åter saknar den nödiga förberedningen, resultatet synas ej vara uttrycket för en mognad allmän öfvertygelse. En del kommissioner ha visserligen nedsatts, men det har visat sig, att de fungera tungt; bristen på vägande rapporter och en konsekvent arbetsordning beta sålunda mängden af debatterade ämnen deras vederbörliga vederhäftighet och tyngd¹. Härtill kommer, att den 1910 beslutade Interparlamentariska Byråns nödvändiga funktion t. v. ersättes af en ensam generalsekreterares propagandarbete genom en del sammanställningar och skrifter².

En rationell omorganisation af Unionens fungerande organ samt en koncentration kring vissa väsentliga programpunkter kunde under sådana omständigheter synas vara ett brännande tema. Man gjorde därjämte klokt i att med beslätade institutioner som Folkrättsinstitutet, International Law Association, Int. Sjörättskommittén, Handelskamrarnas kongress, fredskongresserna etc. öfverenskomma om en sund arbetsfördelning och samverkan för gemensamma mål. Oaktadt förkunnade tendenser i denna riktning³ blef likväl Genèvekonferensen endast ett nytt bevis på ohållbarheten af nuvarande metoder.

Man beslöt till en början att än mer utvidga Unionens intressesfär, i det äfven privaträttsliga frågor hädanefter skola kunna fungera å dess program. Ej nog med att man därmed tar sig vatten öfver hufvudet; man riskerar därjämte att tillföra konferenserna element, som kunde utnyttja den i sina ensidigt praktiska syften och att därmed bryta den endräkt, som gjort Unionen till åtminstone en betydande *force morale*.

Debatten om skiljedoms- och medlingsfrågorna bjöd ej på några nya synpunkter, om man ej får nämna tysken Zorns tillbakavisade åsikt, att de konventionella förbehållen i de obligatoriska skiljedomsfördragen äro onödiga, så till vida som suveränitetsbegreppet redan *tacite* inrymmer dem, samt belgaren Francks mening⁴, att det föreslagna ständiga, internationella tribunalen borde tjäna till kassationsdomstol beträffande alla mellanfolkliga tvister af privaträttslig natur (sjörätt, litterär äganderätt, patenträtt, check- och växelrätt etc.). En utredning af detta ömtåliga problem skulle säkerligen visa sig fruktbar. — Medlingsinstitutet har af prof. Politis ingående behandlats⁵ i samband med undersökningskommissionernas funktion och kompetens. Vid kon-

¹ Bl. a. i *Dagens nyheter* (aug. 1911) och *Friedenswarte* (sept. 1912) har jag närmare utvecklat dessa synpunkter.

² *Annales, Documents, Rapports, etc.*

³ Jmf Chr. L. Lange, *Coordination et coopération dans le domaine du mouvement international de la paix* (*La vie Internationale*, 1, 1912).

⁴ Jmf konferensens *Compte Rendu Analytique*, s. 11 och *Compte Rendu*, sid. 215—17.

⁵ *I Revue Générale de droit i. public.* 1911—12.

ferensen föreslog nu ryssen Kovalevsky, att äfven Unionen borde ta i närmare skärskådande frågan om en revision af Haagkonventionens bestämmelser. Tendensen i hans yttrande var märklig, så till vida som han satte i fråga stormaktskabinettens lämplighet som medlare — Balkankonfliktens faser ha ju till fullo styrkt dessa farhågor — och i det han hänvisade till Gladstones roll i Alabamafrågan som ett uppmuntrande föredöme till den icke-statsliga medlingens organisation.

Rustningarnas begränsning är Unionens *pièce de résistance*, M. d'Estournelles de Constant har uppöfvat sig till fullständig virtuositet i dess förfäktande. Debattens teatraliska effekter uppvägs dock ej af några positiva uppslag. Till och med några socialister — hvaribland frih. Palmstierna — deltog i veklagandet öfver det oerhörda slöseri, som militarismens 12 milliarder synbarligen utgöra, och man föreslog småmakternas initiativtagande till afrustning genom bildandet af en federatif fredsliga. Däremot förekom ingen meningsyttring om någon af de (34) olika *möjligheter* för rustningarnas begränsning, som hittills framkastats i litteraturen. Som rikskanslern Bethmann-Hollweg för något år sedan påpekade, begära dock regeringarna framför allt anvisning på en utväg till en internationell öfverenskommelses upprätthållande.

Beträffande luftkriget utspann sig likaledes en rätt liflig diskussion för att kommentera det Beernaertska förslaget, att avionerna endast må användas i kunska-partjänst. Jag har förut¹ utförligt framställt det orimliga i detta förslag och kan här inskränka mig till ett beklagande af att Unionen funnit lämpligt att belasta en särskild kommitté med ett så lönlöst arbete som det här planerade i st. f. att uttala sig om luftkrigets reglering i likhet med land- och sjökrigets. Grefve Goblet d'Alviella kom konferensen att till yttermera visso rekommendera deklarationen om förbud mot sprängämnnens kastande från luftskepp till förnyande vid nästa Haagkonferens. Endast ett totalt förbiseende af den vetenskapliga och militära kritiken kan förklara ett så oresonligt votum.

Till sistone anbefalldes Unionen en permanent kommitté för förberedande af arbetet vid Haagkonferenserna, hvilkas periodicitet den därjämte ansåg önskvärd; den uppmanade de regeringar, som ej ratificerat Haagkonventionerna, att ej dröja därmed², att vidare underlätta upprättande af den internationella prisdombstolen genom att vidtaga vederbörliga inhemska lagstiftningsåtgärder samt att i likhet med Sverige och några andra länder i och för den tredje Haagkonferensen nedsätta förberedande nationella kommittéer. Det interparlamentariska rådet skall snarast utse en kommission för att sammanställa de skilda önskemål, som i Unionens

¹ Jmf. förutom mina förut i denna tidskrift nämnda publikationer mina artiklar i oktoberhäftena af *Revue juridique t. de la locomotion aérienne* samt *Revue de l'Institut de droit comparé*. 1912.

² På 583 underskrifter komma hittills endast 286 ratifikationer.

namn böra underställas regeringarnas internationella förberedelsekommission.

Om dessa senare beslut och önskemål är väl intet annat än godt att säga. Må man bara se till, att de ej drunkna bland alla andra vota. Och må man erkänna, att bilda de konferensens hufvudsakliga positiva behållning, så är dock detta en ganska klen behållning. De stora förhoppningar man borde kunna knyta vid Unionen, sedan den af regeringarna erhållit direkt understöd¹, löpa i själfva verket risk att gå förlorade, så länge ej dess arbete lyfts upp till vederbörlig intensitet genom en rationellare organisation.

Följande konferens hålles i Haag nästa sommar samtidigt med fredspalatsets invigning.

¹ 1912 års budget visar en balans på 80,525 fr. i inkomster, 65,000 fr. i utgifter. Öfverskottet 15,525 borde användas, synes det, till att omedelbart organisera den beslutade Byråns arbeten. —

Litteratur.

Atlas öfver Finland 1910. Utg. af Sällskapet för Finlands geografi. Helsingfors 1911. Atlas: 55 kartblad. Text: I. Naturförhållanden 701 s. 8:o. II. Befolkning och kultur 685 s. 8:o.

Ett monumentalt verk!

Redan 1899 utgaf Sällskapet för Finlands geografi en Atlas öfver Finland i 32 kartblad med tillhörande text. Äfven den var ett vackert arbete. Denna andra upplaga öfverträffar emellertid den förra betydligt så i storlek som beskaffenhet och intager obestridt en rangplats bland arbeten af detta slag.

Verket inledes med en kort historisk-politisk öfversikt af författningen, finanserna och förvaltningen. Därpå följer i en serie monografier, svarande till kartbladen 1—23, framställningen af landets naturaförhållanden. Här behandlas icke blott konfiguration och ytre relief samt den geologiska formationen, däribland äfven torfmarkerna, utan ock meteorologi, flora och fauna. De två sista kartbladen tillhörande denna afdelning, 22 och 23, med 46 sidor text ägnas skogar och skogshushållning. — Återstående 32 kartblad med andra bandet text gifva en beskrifning af befolkning och kultur. Med ledning af den allmänna befolkningsstatistiken tecknas sålunda först en bild af Finlands folk, hvarvid särskild uppmärksamhet ägnas folksjukdomar och lyten, bland de förra främst tuberkulosen, dess härjningar och dess bekämpande. Därefter skildras i en mängd kartblad och diagram med tillhörande text landets näringslif i dess viktigare grenar, jordbruk, industri, utrikes handel och sjöfart, kommunikationer af olika slag, sparbanker och andelsverksamhet m. m. Så redogöres vidlyftigt (blad 46 med 40 sid. text) för de i Finland så viktiga språkförhållandena. Därefter framställas på särskilda kartblad vissa politiska och administrativa förhållanden, folkbildningsväsendet samt förhistoriska fynd m. m. Verket avslutas med plankartor öfver samtliga Finlands städer, hvartill ansluter sig en belysande redogörelse för desamma i ord och siffror.

Bland de många förträffliga monografier, som här gifvas, må särskildt framhållas den både till omfång och innehåll betydande skildringen af Finlands geologiska förhållanden, som lämnats af Professor J. J. Sederholm. Den är delad på tre olika monografier, af hvilka den sista och största bär titeln Fennoskandia och ger en sammanfattande förträfflig framställning af såväl äldre som yngre geologiska förhållanden i Finland och Nordskandinavien. Äfven monografien öfver kringliggande haf med uppgift om temperatur, salt- och syrehalt samt isförhållanden, allt kartografiskt åskådliggjordt, är mycket upplysande. Finland är ju de tusen sjöarnas land och, man kan äfven säga, de tusen forsarnes. Det är därför rätt naturligt, att särskild flit lagts på studiet af vattenförhållandena, hvarvid jämväl förteckning och beskrifning på forsarne meddelats. Ej mindre omsorg har nedlagts på de meteorologiska förhållandena, som skildras å flera kartblad med tillhörande text.

Att åt antropologiska och språkförhållanden ägnats särskild uppmärksamhet är likaså lätt förklarligt. Den skarpa skillnaden mellan svenskt och finskt måste framläggas, ehuru man eljest hållit den nationella splittringen, som sig bör, utanför. På kontot af denna motsats torde äfven böra skrivas den rätt vidlyftiga behandlingen af fornfynd och arkeologiska data. Man har tidigare i Finland antagit en uråldrig hemortsrätt för den finska folkstammen, »stamfolket», medan svenskarne skulle vara de senare inflyttade. Denna politisk-vetenskapliga teori ha fornfynden ohjälpligen vederlagt, något som äfven framgår af framställningen, ehuru kanske ej fullt så tydligt, som önskligt varit enligt vetenskapens resultat för närvarande. Men jämfördt med den oriktiga framställning af dessa omstridda ting, som lämnades uti det för några år sedan utgifna verket: *Finland i 19:de seklet*, är denna ett mönster af korrekthet.

Bland öfriga mera bemärkansvärda nyheter vilja vi särskildt framhålla kartblad 26, hvarest landsbygdens befolkning framställes bygdevis. Man får här af en vida mer levande föreställning om folktätheten samt befolkningens fördelning och bosättning, än den som erhålles genom de vanliga framställningssätten efter medeltal för större lokala enheter. För öfrigt innehåller verket, såsom den ofvan meddelade förteckningen angifver, en så fullständig bild af det nuvarande Finland som på kartografisk väg och utan att ingå på landskapsbeskrifningar gärna är möjligt.

Uti arbetet *Finland i 19:de seklet* ha de särskilda landskapens egendomligheter behandlats och likaså sådana yttringar af kulturlifvet som vetenskap och konst, hvilka här icke kunnat framställas. Själfva framställningssättet var ock annat. Där ord och bild, här karta och diagram jämte en mer eller mindre vidlyftig text som förklaring därtill. Detta är vetenskapens speciella uttrycksmedel. Arbetet är ock i egentlig mening vetenskapligt, ehuru därför ej svårfattligt för den icke fackkunniga allmänheten. Men om sålunda *Atlas öfver Finland* så i läggning som utförande är helt

olika nämnda arbete, så är det liksom detta ett dokument syftande på en gång till själfkänedom och till upplysning för Europa. Uti det svåra läge, hvori det finska folket befinner sig, finnes ej bättre sätt att hålla det uppe än genom arbeten af detta slag.

Finlands Geografiska Sällskap och de män, som närmast omhänderhaft redaktionen, liksom alla de som medverkat därtill hafvä gjort sitt land en stor tjänst genom utgifvande af detta gedigna arbete. Det skall bidra att åt det finska folket bevara dess andliga autonomi under förlusten af den politiska och därmed förbereda den en gång kommande återuppståndelsen.

P. F.

Strödda meddelanden.

Det borgerliga äktenskapet vinner i Stockholm terräng på ett förvånande sätt, såsom efterföljande siffror utvisa:

	1909	1910	1911	1912
Kyrklig vigsel	2,517	2,360	2,071	1,936
Borgerlig obligat.	167	169	153	179
» frivillig	382	694	967	1,072
S:a	3,066	3,223	3,191	3,187
De borgerliga friv. i % af alla	12,5	21,5	30,3	33,6

Den borgerliga vigseln ökas äfven i »öfriga städer» samt å »landsbygden», men icke tillnärmelsevis i samma grad som i Stockholm.

De tyska aktiebolagens utdelningar. En känd ekonomisk författare (D:r R. Calwer) lämnar i »Der Tag» följande redogörelse för senaste årsresultat uti 5,242 aktiebolag med ett samladt aktiekapital af 15,128,707,000 mark.

Af dessa bolag gåfvo 766 ingen utdelning. Återstående 4,476 bolag med ett aktiekapital af 14,450,689,000 mark utdelade för räkenskapsåret 1911—1912 tillhopa 1,199,978,000 mark eller i stort genomsnitt 8,2 %. Lägsta utdelningen hade bolag i byggnadsfacket med i medeltal 3,3 %, högsta den kemisk-tekniska industriens företag med 14,9 %. Bankerna, som ägde tillsammans något öfver 4 miljarder mark i aktiekapital, utdelade i genomsnitt 8,3 %.

Som man här af ser, arbeta den tyska industrien och de tyska bankerna med godt resultat. Men 8—10 % betraktas i utlandet som det utbyte, kapitalet normalt fordrar af dylik placering.

P. F.

Italiens finansiella och ekonomiska ställning är föremål för en undersökning af AUGUSTE PAWLOWSKI i april-numret af *Journal des économistes* innevarande år. I februari-häftet af *Revue économique internationale* behandlar GIOVANNI VICOTAA ett liknande ämne,

särskildt med hänsyn till situationen under Italiens krig med Turkiet (29 sept. 1911—18 okt. 1912). — Båda författarne framhålla som en gynnsam företeelse de stora öfverskotten i den italienska budgeten under de senare åren. Härutinnan åstadkom »tripolis-kriget» mot förmodan ingen ändring. Trots en af den gynnsamma skörden föranledd minskning af tullinkomsterna flödade de flesta af de öfriga inkomstkällorna så mycket rikligare under finansåret 1911—1912, hvarunder kriget till största delen pågick (det italienska finansåret slutar den 30 juni). Resultatet blef ett stort öfverskott, med 11 mill. lire öfverstigande det dittills nådda maximum från 1906—1907. De ordinarie och extra ordinarie utgifterna uppgingo enligt Pawlowski till sammanlagdt 2,389 mill. lire. I denna summa upptagas dock ej de 57 mill., som genom en särskild lag af mars 1912 beviljades för kriget. Om vi ur inkomstsynpunkt jämföra tiden 1 okt. 1911—30 sept. 1912, alltså krigsåret, med samma period 1910—1911, se vi under den förstnämnda tidrymden de viktigare inkomstposterna uppgå till 1995 mill. lire, hvilken summa med 79 mill. öfverträffar samma slags inkomster året förut. Skärskåda vi inkomstsidan under de fyra första månaderna av innevarande räkenskapsår (juli—okt. 1912), få vi på de viktigare posterna 41 mill. mera än under motsvarande period 1911. Omedelbart efter freden i Lusanne var stegringen särskildt iögonfallande, hvad beträffar afgifterna på tobak och salt.

För bestridandet af krigskostnaderna, en totalsumma af 660 mill., ha de senare årens betydande öfverskott kommit väl till pass. Jämte anlitaandet af dessa reserver har man måst tänka på andra utvägar att skaffa återstoden af nyssnämnda summa, och en ökning af statsskulden synes svår att undvika, allrahelst ansenliga summor nyligen beviljats för nya militära rustningar. Den 30 juni 1911 uppgick Italiens konsoliderade statsskuld till 13,986 mill. lire. Medan denna ej ökas, har den rörliga statsskulden visat tendens att stiga och kommer väl genom kriget att skjuta ytterligare i höjden. —

Statens finansiella läge måste ses mot bakgrunden af de allmänna ekonomiska förhållandena i landet. Med hänsyn till dem är Italien som i så mycket annat de stora motsatsernas land. En betydlig uppräckning på näringslivets område är att konstatera under det nya seklet, detta gäller ej allenast den alltmer framträdande industrien utan äfven landets gamla modernäring, jordbruket. Den förras egentliga uppsving daterar sig från slutet af 1890-talet och har väsentligen statsmakternas ingripande att tacka för sin blomstring. Den utrikes handeln afspeglar utvecklingen på detta område: 1897 utgjorde varubytet med utlandet blott 41 % af våra dagars. Angifven i % växer under åren 1891—1910 den utrikes handeln i Italien med 150 %, i Tyskland med 130, i Förenta staterna med 97, i Frankrike med 80, i England med 78 och i Österrike med 75 %. Importen till Italien öfverstiger starkt exporten. Sålunda uppgick 1 sept. 1911—31 aug. 1912 den förra till 3,397 mill.

lire, medan den senare för samma tid endast utgjorde 2,295 mill., ett förhållande, som dock betydligt mildras, om vi till den senare siffran lägga Italiens stora inkomster af turisttrafiken samt de högst afsevärda summor, som af italienska emigranter årligen placeras i hemlandet.

För industrien har bristen på stenkol inom landet städse varit kändbar. Emellertid har man i senare tid på ett storartadt sätt tagit i sin tjänst »de hvita kolen», på samma sätt som ägt rum i Sverige och i det till Italien stötande Schweiz. I norra Italien äro anläggningarna för åstadkommande af elektrisk kraft mycket talrika, och ett par af de nya kraftledningarna äro bland de största i världen. 1898 uppgick den samlade elektrisk energien till 118,000 hästkrafter, 1910 till cirka 800,000 och i våra dagar till öfver 1 mill. Stora sammanslutningar inom industrien synas skola ge ökad fart åt denna näring. En liknande koncentration är att konstatera mellan bankerna.

För den andra hufvudnäringen, åkerbruket, finnas gifvetvis äfven stora utvecklingsmöjligheter. Här möta emellertid svåra hinder i de ödesdiga egendomsförhållandena, storgodsens förhärskande ställning med ty åtföljande arrendesystem etc. Annars göres mycket för jordbrukets höjande, ej minst från det allmännas sida. Storartade bevattningsföretag äro satta i verket eller planeras, efter mönster af det berömda systemet på lombardiska slätten, andra åtgärder att förtiga. Också har Italien förhållandevis mera odlad jord än något annat land i Europa, Danmark undantaget. Af de vanliga europeiska sädesslagen kommer hvetet främst. Det beräknas, att Italien odlar 170 deciton hvete per kvkm., medan motsvarande siffra för Frankrike är 155, för Ungarn 110, för Tyskland 65, för England, Österrike och Ryssland resp. 48, 37 och 6. På hvarje invånare kommer däremot för Italiens vidkommande endast 1,4 deciton, medan siffran för Frankrike är 2,1. Här af förklaras, hvarför hvete årligen måste importeras, trots den rikliga tillgången inom landet.

För en lycklig utveckling af det italienska näringslivet fordras främst en lösning af vissa sociala frågor, hvilket de maktägande också tyckas ha kommit till insikt om.

J. E. N.

Babson's statistical organisation. Som ett apropos till det i föregående häfte meddelade, af Kommerskollegium utarbetade, förslaget till en s. k. »krisbarometer» må här med ett par ord omnämnas det under ofvanstående namn i Amerika (nära Boston) upprättade »ekonomiska observatoriet». Dess upphofs- och styresman, Roger M. Babson, söker medels vecka för vecka fortlöpande observationer rörande vissa ekonomiska data och där af bildade indextal bedöma den ögonblickliga situationen samt förutsäga den kommande. De olika föremålen för hans observation sammanfattas under följande hufvudgrupper: handel och rörelse — penning-

marknaden — kapitalplaceringar. Af de inlöpande uppgifterna sammanställas så indextal efter en af Babson upfunnen metod, hvilka — mot betalning — ställas till affärsmäns och öfverhufvud den ekonomiskt intresserade allmänhetens förfogande.

Såväl mot urvalet af observerade fakta som mot metoden för medeltalsberäkningarna kunna från teoretisk ståndpunkt anmärkningar göras. Men den framgång, företaget haft, visar, att det tyckes vara till nytta och i alla händelser motsvarar ett allmänt behof. Vi torde i ett följande häfte få tillfälle litet närmare redogöra för den egendomliga inrättningen.

P. F.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistik*. XV. Undersökning angående glasindustrin i Finland. På uppdrag af Industristyrelsen och under dess öfverinseende verkställd af G. R. SNELLMAN. Hfors 1913.
- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 7. N:r 2—3. Hfors 1913.
- Berättelse angående Helsingfors stads kommunalförvaltning*. 1908. Utg. af Helsingfors stads Statistiska kontor. Hfors 1913.
- Departementalkommitterades belänkande*, afgifvet den 31 december 1912. I—IV. Sthlm 1913.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 7. H. 3—4. Sthlm 1913.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. V. WILLEBRAND. T. LXXIV. H. IV—V. Hfors 1913.
- Försvarsfrågan*. En handledning. Utg. av Svensk Tidskrifts redaktion. Sthlm 1913.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*. 1913. H. 1—2. Sthlm 1913.
- Historisk Tidskrift*, utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 33. H. 1. Sthlm 1913.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning, utg. af AXEL BRUNIUS. Årg. IX. N:r 6—10. Sthlm 1913.
- K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. Arbetsstatistik. C. 4. Olycksfall i arbete år 1909. Sthlm 1913.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1913. H. 1. Gefle 1913.
- Meddelanden från Svenska Arbetsgifvareföreningens Statistiska Byrå*. Årg. I. 1913. N:r 1—2. Sthlm 1913.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. VIII. N:r 14—23. Hfors 1913.
- Minnesskrift vid Stockholms stadsfullmäktiges 50-årsjubileum*. Sthlm 1913.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. 1913. H. 2 o. Ekstra-Hefte. Kbhvn 1913.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1913. H. 3. Sthlm 1913.
- Rapport relatif à l'exécution de la loi du 24 décembre 1903 sur la réparation des dommages résultant des accidents du travail pendant les années 1909—1911*. Publié par Ministère de l'industrie et du travail. Bruxelles 1913.
- Samling af anmälningar till sjukkasregistret*. 1912. N:r 4 Sthlm 1913.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 11. H. 4—5. Sthlm 1913.
- Social Tidskrift*. Årg. XIII. H. 4. Sthlm 1913.
- Sociala Meddelanden*, 1913, utg. av K. Socialstyrelsen. N:r 3—4. Sthlm 1913.
- Statistisk Månadsskrift*, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. VIII. H. 2—4. Sthlm 1913.
- Statistisk Årsbok för Göteborg*. Årg. XII. Afd. II. Gbg 1913.
- Stockholms Handelskammars årsberättelse för år 1912*. I. Sthlm 1913.
- Stockholms stads statistik*. XII. Fabriker och handverk år 1911. Sthlm 1913.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. III. H. 3. Sthlm 1913.
- Sveriges in- och utförsel* av vissa varor januari—april 1913. Meddelanden från Kommerskollegium. Sthlm 1913.
- Sveriges officiella statistik*. Handel år 1911. — Industri år 1911. — Sjöfart år 1911. Sthlm 1913.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och RICKARD SANDLER. Årg. 5. N:r 3—5. Sthlm 1913.
- Tidskrift för Postväsendet*. Utg.: ERIK G. LANGE. 1913. N:r 4. Sthlm 1913.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Årg. 48. Bilaga. Hfors 1913.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Aarg. 26. H. 1—2. Kria 1913.
- GOOS, C., u. HANSEN, HENRIK, *Das Staatsrecht des Königreichs Dänemark*. Tübingen 1913.
- GRÖNWALL, FREDR., *De svenska privatbankerna under åren 1904—1911*. Föredrag vid 1912 års ordinarie bankmöte. (Skrifter, utg. af Svenska Bankföreningen. 1.) Sthlm 1913.
- HECKSCHER, ELI F., *Varpå beror det, att några människor äro rika och andra fattiga?* Föredrag i Föreningen Heimdal den 17 april 1913. Sthlm 1913.
- KJELLÉN, RUDOLF, *Stormakterna*. Konturer kring samtidens storpolitik. Andra, omarbetade och tillökade, upplagan. Tredje delen. Sthlm 1913.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

≡ Samtliga fonder ¹/₁, 1913 ≡
öfver 33,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Majt i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

≡ Lifräntor ≡ Pensioner ≡